

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษาตลาดน้ำวัดไทร กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาทบทวนวรรณกรรม แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน
2. แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
3. แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ความเป็นมาและรากฐานของแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) เกิดขึ้นจากความล้มเหลวของทฤษฎีการพัฒนาสู่ความทันสมัย (Modernization) ที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก จากการเพิ่มขึ้นของรายได้ประชาชาติ สินค้าและบริการซึ่งถือเป็นทฤษฎีการพัฒนาแบบกระแสหลัก (Conventional Development Theory) ที่มีแนวคิดว่ายั่งยืนคือการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากเท่าใด ประชาชนในประเทศจะได้รับผลประโยชน์จากรายได้ที่เพิ่มขึ้นเท่านั้น แต่ผลของการพัฒนาตามกระแสหลักดังกล่าวไม่ได้เป็นไปตามที่คิดไว้ แต่กลับส่งผลกระทบต่อมากมาย มีผลเสียหายเกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างฟุ่มเฟือย โดยไม่ได้มีการวางแผนการใช้ประโยชน์อย่างรอบคอบ เพื่อสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ มองธรรมชาติเป็นเพียงวัตถุดิบในการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ไม่ได้มีการป้องกันความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม ความล้มเหลวของการพัฒนากระแสหลักนั้นถูกมองว่าเป็นการพัฒนาแบบไม่ยั่งยืน ก่อให้เกิดผลประโยชน์ในระยะสั้นเท่านั้น และให้ผลประโยชน์กับคนส่วนน้อยในสังคม เกิดการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม (นงา คัง เศรษฐกุล, 2549, น. 50) ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไม่อาจดำรงอยู่อย่างยั่งยืนได้ หากมนุษย์ไม่คำนึงถึงปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง หนทางเดียวที่จะนำไปสู่อนาคตที่ปลอดภัยและมั่นคง คือ การบริหารจัดการด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่สมดุล โดยใช้ทรัพยากรของโลกอย่างเหมาะสม พร้อมทั้งจัดการและคุ้มครองระบบนิเวศให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

จากปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นนานาประเทศจึงได้ตระหนักและพยายามหาทางแก้ไข เพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม จนในปี ค.ศ. 1980 International Union for the Conservation of Nature (IUCN) จากประเทศสวิสเซอร์แลนด์ ได้เสนอรายงานต่อที่ประชุมสิ่งแวดล้อมนานาชาติเกี่ยวกับขอบเขตจำกัดของทรัพยากรและมาตรการให้ความช่วยเหลือด้านสิ่งแวดล้อม รายงานฉบับนี้คือ ต้นกำเนิดของการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีรากฐานจากความคิดทางนิเวศวิทยา คือ เป็นความจำเป็นที่จะต้องเก็บรักษาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสำรองไว้ใช้อย่างพอเพียงในอนาคต ต่อมาในปี ค.ศ. 1983 ได้เกิดหน่วยงานสมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development หรือ Brundtland Commission) ขึ้นภายใต้การนำของอดีตนายกรัฐมนตรีของประเทศนอร์เวย์ คือ Mrs. Gro Harlem Brundtland โดยมีคณะกรรมการที่มาจากประเทศกำลังพัฒนาและประเทศพัฒนาแล้ว จำนวน 22 ประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำการศึกษาในเรื่องการสร้างสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาพิจารณาหาสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมโลก และได้ผลสรุปว่า สาเหตุสำคัญ คือระบบเศรษฐกิจที่พึ่งพาบริษัทข้ามชาติและการเปิดตลาดการค้าเสรี ทำให้เกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจ มีการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติเกินขนาด นำมาสู่ปัญหาความเสื่อมโทรมและร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ ต่อมาในปี ค.ศ. 1987 จากรายงานบรันด์ท์แลนด์ (Brundtland Report) ของสหประชาชาติได้มีการเสนอรายงานเรื่อง Our Common Future ที่เรียกร่องให้ชาวโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่ฟุ่มเฟือยและเปลี่ยนวิถีทางในการพัฒนาเสียใหม่ ในลักษณะที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมและให้สอดคล้องกับข้อจำกัดของธรรมชาติมากยิ่งขึ้น รายงานฉบับนี้ช่วยให้แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนแพร่กระจาย และเป็นรากฐานที่สำคัญซึ่งนำไปสู่ข้อตกลงอย่างกว้างๆ เกี่ยวกับยุทธศาสตร์ในการนำการพัฒนาอย่างยั่งยืนไปสู่การปฏิบัติจริง จนกลายเป็นแผนปฏิบัติการเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับโลกในศตวรรษที่ 21 หรือที่รู้จักกันในนามของ “ระเบียบวาระการประชุมสำหรับศตวรรษที่ 21 (Agenda 21)” ในการประชุมสุดยอดแห่งสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development : UNCED) หรือ Earth Summit ที่นครริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ในปี ค.ศ. 1992 ซึ่งผู้แทนของ 178 ประเทศรวมทั้งประเทศไทย ได้ร่วมลงนามรับรองใน Agenda 21 ซึ่งถือเป็นแผนแม่บทของโลกที่ประเทศสมาชิกต้องตระหนักถึงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและเห็นความสำคัญที่จะต้องร่วมกันพิทักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนให้เกิดขึ้นในการพัฒนาทุกประเภท ซึ่งรวมถึงการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวด้วย โดยมุ่งเน้นการพัฒนาที่รับผิดชอบต่อสังคม ในขณะที่เดียวกันก็ให้การคุ้มครอง

อนุรักษ์ฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อผลประโยชน์ของคนในรุ่นต่อไป ทั้งนี้ควรเปิดโอกาสให้กลุ่มต่างๆ ในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางที่สุด เพื่อให้เกิดการศึกษาและการเรียนรู้ร่วมกัน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546, น. 2) และต่อมาสหประชาชาติได้จัดให้มีการประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืน (World Summit on Sustainable Development : WSSD) ที่นครโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ ในปี ค.ศ. 2002 ซึ่งนำไปสู่พันธกรณีของประเทศสมาชิกที่จะต้องสานต่อ Agenda 21 เพื่อดำเนินงานการพัฒนาที่ยั่งยืนให้กว้างขวางและมีผลในทางปฏิบัติมากยิ่งขึ้น

ความหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ได้มีผู้นิยามความหมายของ “การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)” ไว้อย่างหลากหลาย ดังนี้

World Commission on Environment and Development หรือ Brundtland Commission ได้ให้คำนิยามของ การพัฒนาอย่างยั่งยืน ไว้ในรายงาน Our Common Future ว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ รูปแบบของการพัฒนาที่ตอบสนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดทอนความสามารถในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง กล่าวคือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่างๆ เพื่อผลประโยชน์ของคนรุ่นปัจจุบัน จะต้องไม่ใช่ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง แต่ควรเป็นการใช้ทรัพยากรในเชิงอนุรักษ์และพัฒนาให้เต็มศักยภาพอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืน จะต้องพิจารณาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และระบบนิเวศไปพร้อมๆ กัน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546)

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต, 2541, กล่าวถึงใน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546, น. 4) ได้อธิบายการพัฒนาอย่างยั่งยืนว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนมีลักษณะที่เป็นบูรณาการ คือทำให้เกิดเป็นองค์รวม หมายความว่า องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกันครบองค์ และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือ มีดุลยภาพ หรือพอดีกันยหนึ่งคือ การทำให้กิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ดังนั้นตามแนวคิดของพระธรรมปิฎก จึงสามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมการพัฒนาในทุกด้านและทุกมิติ กล่าวคือ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จิตใจ วัฒนธรรม ฯลฯ โดยมีคนเป็นศูนย์กลางหรือเป้าหมายของการพัฒนา เพื่อให้คนอยู่ดีกินดี และมีความสุข ทั้งคนในรุ่นนี้และรุ่นต่อไป

คณะกรรมการกำกับการอนุรักษ์ตามแผนปฏิบัติการ 21 และการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้ร่วมกับ สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย จัดระดมความคิดเห็นจากสมาชิก ได้ข้อยุติด้านคำนิยามของ การพัฒนาอย่างยั่งยืน ว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนในบริบทไทย เป็นการพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงความเป็นองค์รวมของทุกๆ ด้านอย่างสมดุล บนพื้นฐานของทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมไทย ด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ด้วยความเอื้ออาทรเคารพซึ่งกันและกัน เพื่อความสามารถในการพึ่งตนเอง และคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างเท่าเทียม โดยมีแนวคิดมาจาก 3 แนวทางใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546)

1. แนวทางด้านนิเวศวิทยา ให้ความสำคัญกับคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ เน้นความยั่งยืนของการทำงานและประสิทธิภาพของระบบนิเวศในระยะยาว ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมทุนทางธรรมชาติและทุนที่มนุษย์สร้างขึ้นให้คนรุ่นต่อไปได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

2. แนวทางด้านสังคม ต้องสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้อย่างต่อเนื่อง โดยต้องคำนึงถึงความเป็นธรรมในสังคมระหว่างชนชั้น เพื่อรักษาคุณภาพชีวิตของประชากรให้มีระดับสูงขึ้นไปได้อย่างยาวนาน

3. แนวทางด้านเศรษฐกิจ มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจในระยะยาว การพัฒนาเศรษฐกิจจะต้องไม่รวมศูนย์แต่ต้องเป็นการพัฒนาให้ท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองได้ และต้องอยู่บนพื้นฐานของการอนุรักษ์ทุนธรรมชาติไว้ใช้ประโยชน์ในปัจจุบันและอนาคต ทั้งนี้ จำเป็นต้องปรับปรุงโครงสร้างการผลิต การบริโภค และการพัฒนาเทคโนโลยีที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

นางงค์ คงเศรษฐกิจ (2549) ได้สรุปแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนว่ามีเป้าหมายที่สำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรก ความสมดุล (Equilibrium) การพัฒนาจะต้องสอดคล้องและเชื่อมประสานกันอย่างมีดุลยภาพทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ประการที่สอง คือ ความเท่าเทียม (Equation) ผลของการพัฒนาจะต้องกระจายไปอย่างเท่าเทียมกันทั้งในมิติของพื้นที่และช่วงเวลาทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะ เป็นในเมืองหรือชนบท ไม่ว่าจะ เป็นปัจจุบันหรืออนาคต ในขณะที่ วราพร ศรีสุพรรณ ก่อว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นแนวคิดที่สืบเนื่องมาจากแนวคิดในการอนุรักษ์ โดยที่การอนุรักษ์ หมายถึง รูปแบบการใช้ประโยชน์สิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่อย่างมีประสิทธิภาพให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยาวนาน และศาสตร์ในการอนุรักษ์จะพัฒนาแยกย่อยไปตามประเภทของทรัพยากร แต่การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะครอบคลุมแนวคิดการพัฒนาในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ระบบนิเวศ และการประสานสัมพันธ์ในสาขาการพัฒนาต่างๆ (ธเนศ ต่วนชะเอม และคณะ, 2546) นอกจากนี้ พรหมเมธ นาถมทอง ได้เขียนบทความเรื่อง “แนวทางพัฒนาท่องเที่ยวไทยภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 เพื่อมุ่งสู่ทิศทางการที่ยั่งยืน” โดยได้ให้ความหมายของ

การพัฒนาอย่างยั่งยืน ไว้ว่า คือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้วยความคิด หรือวิธีการที่ชาญฉลาดให้เกิดประโยชน์สูงสุดในระยะเวลาที่ยาวนานที่สุด และก่อปัญหาผลกระทบต่อคนน้อยที่สุด เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2539, น. 43)

จากการศึกษาคำนิยามข้างต้น จึงสามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืน หมายถึง รูปแบบของการพัฒนาในทุกด้าน ทุกมิติที่เป็นองค์รวม มีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องสอดคล้องประสานกันอย่างสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรสิ่งแวดล้อม เป็นการจัดการทรัพยากรให้มีการใช้อย่างชาญฉลาด คุ่มค่า ไม่สิ้นเปลือง มีการวางแผนเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยาวนาน เกิดผลกระทบต่อคนน้อยที่สุด เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบันโดยคำนึงถึงคนในอนาคตให้สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นได้ด้วย นอกจากนี้ยังต้องเน้นการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเพื่อให้ผลประโยชน์กระจายสู่ชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน ทำให้เป็นการช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อการพัฒนาขึ้นจะต้องดำเนินไปด้วยกันอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม โดยให้ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม

จากหลักการของแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่มุ่งเน้นให้เกิดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเกิดผลกระทบต่อคนน้อยที่สุดนั้น จึงได้มีการนำหลักการของการพัฒนาอย่างยั่งยืน มาแก้ปัญหาในการจัดการท่องเที่ยวที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วจนส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว โดยการพยายามที่จะทำให้เกิดความมั่นคง ก้าวหน้า คุณภาพชีวิตและสังคมดีขึ้น จนเกิดเป็นทางเลือกใหม่ของการท่องเที่ยวที่มีการพัฒนาไปพร้อมๆ กันกับการอนุรักษ์ ซึ่งได้มีผู้นำแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนมาใช้ในการบริหารจัดการท่องเที่ยว เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) โดยมีความหมาย ดังนี้

วรรณ วรชวานิช (2546, น. 147) ได้ให้ความหมายของ การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) ว่าหมายถึง การพัฒนาและจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาดรอบคอบ ระมัดระวัง ให้เกิดผลดีทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสามารถธำรงรักษาเอกลักษณ์ของธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้ได้นานที่สุด เกิดผลกระทบต่อคนน้อยที่สุด และใช้ประโยชน์ได้นานที่สุด โดยไม่ทำให้สูญเสียเอกลักษณ์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของท้องถิ่น

การประชุมสุดยอดแห่งสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development : UNCED) หรือ Earth Summit ที่นครริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ในปี ค.ศ. 1992 ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวแบบ

ยังยืนยันว่าเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมทุกรูปแบบไม่ว่าจุดหมายปลายทางจะเป็นที่ใด จะเป็นกลุ่มใหญ่ หรือกลุ่มเล็ก ทั้งในเมืองและชนบท ซึ่งจำเป็นต้องมีการบูรณาการในระบบการท่องเที่ยวทั้งระบบ กล่าวคือ ต้องพัฒนา มีการจัดการระบบการท่องเที่ยวให้ถูกต้อง ปรับปรุงการบริการให้ได้มาตรฐาน เพิ่มคุณภาพนักท่องเที่ยว และสร้างชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็ง (ECOTOURISM NETWORK Newsletter, กันยายน 2539, น. 7-8)

การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่รักษา อนุรักษ์ และสร้างความเข้าใจอันดีเกี่ยวกับท้องถิ่นท่องเที่ยวระหว่างกลุ่มคน ได้แก่ ผู้อยู่อาศัย นักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการ ซึ่งการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนี้มีความหมายกว้างกว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และมีความสำคัญมากกว่าการจัดการการท่องเที่ยวโดยทั่วไป เพราะการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนั้นมุ่งเน้นผลประโยชน์ ซึ่งเกิดขึ้นกับกลุ่มคนดังกล่าวแล้วยังต้องประกอบไปด้วยการวิเคราะห์ และประเมินผลดี ผลเสีย และยังต้องให้ผู้ที่อยู่อาศัยในท้องถิ่นอันเป็นสถานที่ท่องเที่ยวนั้นได้มีส่วนร่วม วิพากษ์แผนการท่องเที่ยว รวมถึงการศึกษาร่วมกันระหว่างผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่น ผู้ประกอบการ และนักท่องเที่ยวอีกด้วยเพื่อให้เกิดผลดีต่อกัน ฝ่าย หรือจะกล่าวว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน คือ การบริหารจัดการการท่องเที่ยวให้พัฒนาในทุกๆ ด้านอย่างรอบคอบ ระมัดระวัง เพื่อให้เกิดผลดีต่อเศรษฐกิจ สังคม และความมั่งคั่งทางสุนทรียภาพ รวมถึงการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างชาญฉลาด เกิดประโยชน์สูงสุดและยาวนานและไม่ทำให้สูญเสียเอกลักษณ์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของท้องถิ่น (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2549, น. 59)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ไว้ว่า หมายถึงการท่องเที่ยว รวมถึงการจัดบริการอื่นๆ ทั้งในปัจจุบันและอนาคตโดย (1) ต้องดำเนินการภายใต้ขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อ ขบวนการท่องเที่ยว (2) ต้องตระหนักดีต่อการมีส่วนร่วมของประชากร ชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว (3) ต้องยอมรับให้ประชาชนทุกส่วนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน (4) ต้องชี้้นำภายใต้ความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวนั้นๆ ในขณะที่ iverse ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ว่า หมายถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีลักษณะของการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วัฒนธรรมที่ดี ได้เข้าใจคุณค่าอันสูงส่งของวัฒนธรรมนั้น จะเป็นสิ่งก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทุกฝ่าย ทำให้คนไทยมีความรู้มากขึ้น ได้รายได้จากความรู้ และนักท่องเที่ยวได้อรรรถประโยชน์จากพุทธศาสนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้มีคุณภาพของการพัฒนาเกิดขึ้น นอกจากนี้พิเศษ เจียจันทรพงษ์ ยังได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

ไว้ว่า หมายถึง การท่องเที่ยวที่มีได้ทำลายทรัพยากรท่องเที่ยวให้หมดเปลืองหรือหมดไป ยังคงเป็นทรัพยากรที่ดึงดูดใจให้มีการท่องเที่ยวได้อย่างไม่มีวันหมดสิ้น (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548ข)

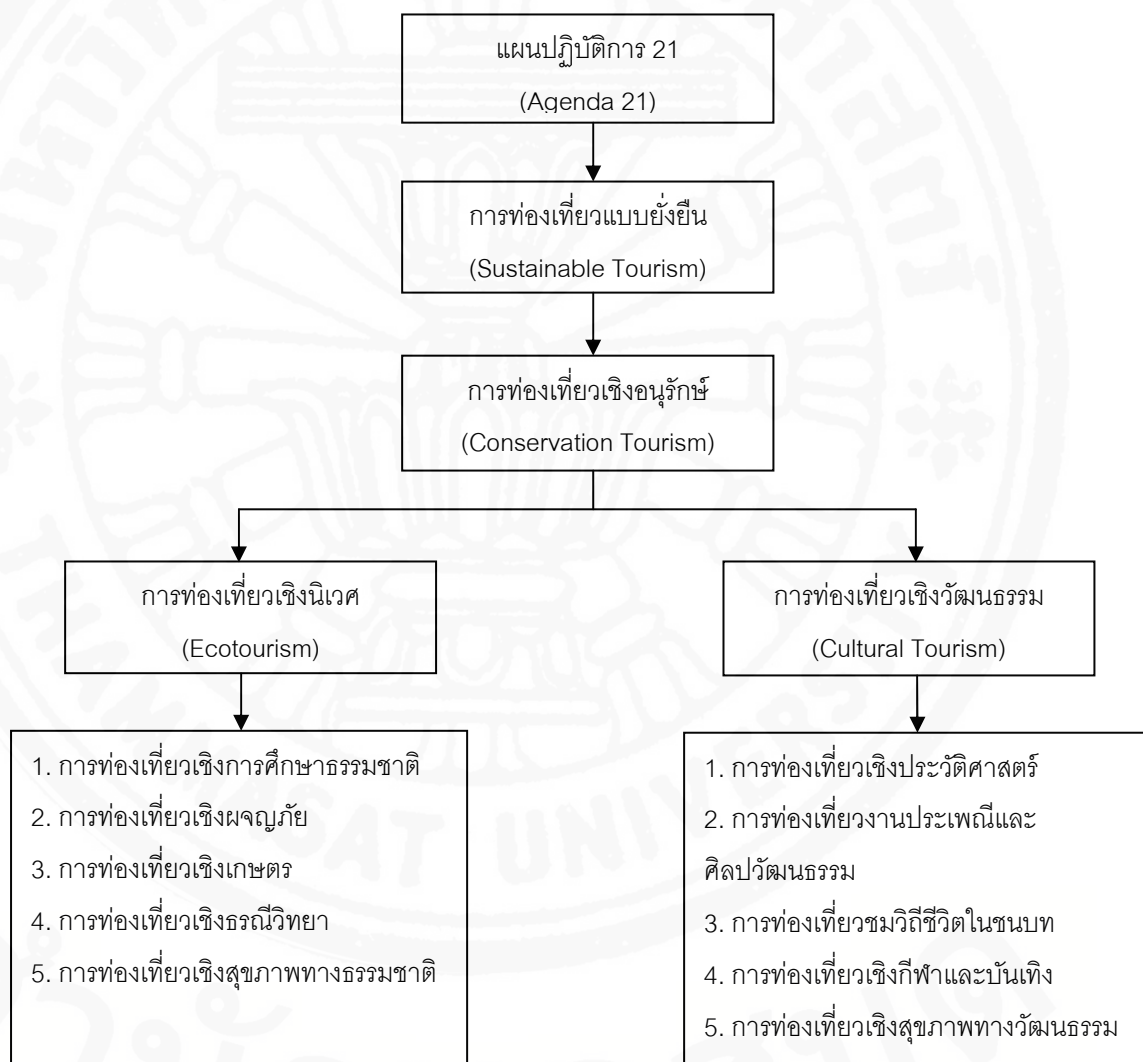
บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548ข, น. 7) จึงได้สรุปความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ไว้ว่า หมายถึง การท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่และกลุ่มเล็กที่มีการจัดการอย่างดีเยี่ยมเพื่อสามารถดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวให้มีความดึงดูดใจอย่างไม่เสื่อมคลาย ธุรกิจท่องเที่ยวมีการปรับปรุงคุณภาพให้มีผลกำไรอย่างเป็นธรรม ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอย่างเหมาะสม โดยมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนสม่ำเสมออย่างเพียงพอ แต่มีผลกระทบทางลบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดหรือไม่มีเลยอย่างยืนยาว หรือจะสรุปได้ว่า จากความหมายข้างต้น การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) มีลักษณะสำคัญอยู่ 6 ประการ คือ

1. เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภททั้งที่เป็นธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ โบราณสถานวัตถุ และศิลปวัฒนธรรม ประเพณี กิจกรรมต่างๆ
2. เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว
3. เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว
4. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส เรียนรู้ และได้รับประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรม
5. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลตอบแทนแก่ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวอย่างยืนยาว
6. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น และคืนประโยชน์กลับสู่ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นด้วย

เอกสารสำคัญซึ่งเป็นแผนแม่บทของโลกสำหรับการดำเนินงานที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม คือ แผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายของภาครัฐบาล เอกชน และสำหรับเป็นทางเลือกของบุคคลในศตวรรษที่ 21 ที่กล่าวไว้ว่า ประชากร การบริโภค และเทคโนโลยี นับเป็นพลังงานผลักดันหลักที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม มีการเสนอแนะนโยบายและแผนงานในการที่จะบรรลุถึงความสมดุลอย่างยั่งยืนระหว่างการบริโภค ประชากร และสมรรถนะของโลกต่อการค้าจุนสิ่งมีชีวิต รวมทั้งการพัฒนาเทคโนโลยีและเทคนิคต่างๆ ที่จะต้องตอบสนองของความต้องการของมนุษย์ ในขณะเดียวกันจะต้องมีการจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติอย่างระมัดระวัง พร้อมทั้งได้ย้ำถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่จะเป็นหนทางเอาชนะในเรื่องของความยากจนและการทำลายสิ่งแวดล้อม

โดยความร่วมมือความรับผิดชอบร่วมกันระดับโลกที่ทำให้มั่นใจว่าทุกๆ ประเทศจะมีอนาคตมั่นคงและปลอดภัยร่วมกันมากยิ่งขึ้น (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548ข)

จากแผนปฏิบัติการ 21 ทำให้การท่องเที่ยวต้องปรับตัวสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่ต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมด้วย และจากการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนได้นำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แล้วจากการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ก็นำไปสู่การท่องเที่ยวรูปแบบใหม่อีก 2 รูปแบบ คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 รูปแบบการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนตามแผนปฏิบัติการ 21 หรือ Agenda 21

ที่มา : บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548ข, น. 13

จากการศึกษาคำนิยามข้างต้น ได้มีผู้ให้นิยามความหมายไว้หลายท่าน ซึ่งล้วนมีความหมายไปในทิศทางเดียวกันสอดคล้องกันทั้งสิ้น โดยสามารถสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว โดยให้มีความรับผิดชอบต่อการใช้ทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างพอดีเท่าที่จำเป็น เพื่ออนุรักษ์ให้ใช้ประโยชน์ได้ยาวนาน และสามารถรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมถึงความหลากหลายของธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้ได้ ให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมน้อยที่สุด โดยต้องมีการคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการบริหารจัดการการท่องเที่ยวให้พัฒนาในทุกๆ ด้านอย่างสมดุลทั้ง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ต้องมุ่งเน้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น มีความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ ผู้ประกอบการ ประชาชนท้องถิ่น เพื่อให้มีการพัฒนาได้ตรงตามความต้องการของท้องถิ่น เป็นการสนับสนุนเศรษฐกิจของท้องถิ่น และการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการเป็นการช่วยให้เกิดการกระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึงและเท่าเทียม ซึ่งการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนี้เป็นการท่องเที่ยวที่นำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และสามารถแยกย่อยออกได้เป็น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้และประสบการณ์ที่แตกต่างไปจากการท่องเที่ยวแบบดั้งเดิม

การศึกษานวนคดีเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่มีองค์ประกอบที่เป็นหลักการที่สำคัญ คือ การถ่ายทอดวัฒนธรรม สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ เพื่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมน้อยที่สุด การให้ประชาชนมีส่วนร่วม และต้องคำนึงถึงศักยภาพในการรองรับของชุมชนและแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งหลักการเหล่านี้สามารถนำมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์และทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวที่ตลาดน้ำวัดไทร เนื่องจากตลาดน้ำวัดไทร เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ที่ทำให้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป จนกระทั่งเสื่อมโทรมลงไปในที่สุด และในปัจจุบันก็ยังไม่ได้รับการปรับปรุงพัฒนาเท่าที่ควร การศึกษาเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืนก็เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการวางแผนจัดการท่องเที่ยว ช่วยให้เข้าใจถึงทิศทางการพัฒนาได้ดียิ่งขึ้น เพื่อเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมให้คงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืน

2. แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ความหมายของการท่องเที่ยว

ได้มีผู้นิยามความหมายของ “การท่องเที่ยว (Tourism)” ไว้อย่างหลากหลาย ดังนี้

องค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization หรือ WTO) แห่งองค์การสหประชาชาติได้จัดประชุมว่าด้วยการเดินทางและท่องเที่ยวระหว่างประเทศขึ้น ณ กรุงโรม ประเทศอิตาลี เมื่อปี พ.ศ. 2506 ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทาง (Travel) ที่มีเงื่อนไข 3 ประการ คือ (ศรัญญา วรากุลวิทย์, 2546 และ ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, ม.ป.ป.)

1. การเดินทางจากสถานที่อยู่อาศัยเป็นประจำไปยังสถานที่อื่น ๆ เป็นการชั่วคราว อาจมีระยะเวลาสั้นกว่า 24 ชั่วโมง หรือยาวนานเป็นปีก็ได้ แต่ไม่ว่าจะมีระยะเวลาสั้นหรือยาวนานแค่ไหนก็ตาม ผู้เดินทางจะต้องมีความต้องการที่จะเดินทางกลับภูมิลำเนา

2. การเดินทางนั้นผู้เดินทางต้องเดินทางด้วยความสมัครใจไม่ใช่เป็นการถูกบังคับ

3. การเดินทางเพื่อวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตามที่ไม่ใช่เดินทางเพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้ ซึ่งปกติวัตถุประสงค์ของการเดินทางมีอยู่ 4 ประการด้วยกัน คือ

- การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพทางกายและทางจิต เช่น ไปรับการรักษาโรค การไปพักผ่อนยังสถานตากอากาศ การไปอาบน้ำแร่ ดื่มน้ำยังบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ

- การเดินทางเพื่อตอบสนองความอยากรู้อยากเห็น เพื่อได้รู้เห็นสังคม วัฒนธรรม การเมือง และภูมิประเทศ ที่ต่างไปจากสิ่งแวดล้อมของตน

- การเดินทางเพื่อการเล่นหรือชมการแข่งขันกีฬา

- การเดินทางเพื่อการสนทนาการ เช่น การชมการแสดง การไปดื่มน้ำผึ้ง พระจันทร์ การไปชมศิลปวัตถุ ฯลฯ

สมาคมระหว่างประเทศแห่งความเชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยว (International Association of Scientific Experts in Tourism : IASET) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวไว้ว่า การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางจากที่อยู่ถาวรไปอีกที่หนึ่งเป็นการชั่วคราว และไม่เกี่ยวข้องกับ การทำกิจกรรมที่เป็นการหาเงิน จากความหมายดังกล่าวทำให้การท่องเที่ยวต้องมีลักษณะที่สำคัญอยู่ 5 ประการ คือ

1. การท่องเที่ยวเป็นการเดินทางของผู้คนจากที่ที่เคยอยู่ถาวรไปยังสถานที่ต่างๆ

2. การท่องเที่ยวจะต้องมีส่วนสำคัญหลัก 2 อย่าง คือ การเดินทางไปสู่จุดหมายปลายทาง และพักค้างคืน

3. การเดินทางและการพักค้างคืนนั้นจะต้องไม่ใช่สถานที่อยู่หรือที่ทำงานประจำและในการทำกิจกรรมระหว่างพักจะต้องแตกต่างไปจากผู้คนในท้องถิ่นนั้น

4. การเดินทางไปจุดหมายปลายทางต้องเป็นการชั่วคราวในช่วงระยะเวลาสั้น โดยมีแผนจะเดินทางกลับภายใน 180 วัน

5. จุดหมายปลายทางที่เดินทางไปจะต้องเพื่อการท่องเที่ยวหรือเยี่ยมเยือนเท่านั้น ไม่ใช่เพื่อการอยู่อาศัยหรือการไปทำงาน

ถ้าหากการเดินทางนั้นอยู่ในเงื่อนไข 6 ประการดังต่อไปนี้ จะเป็นการเดินทางที่ไม่ใช่การท่องเที่ยว อันได้แก่ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548ก, น. 11-12)

1. เป็นการเดินทางเพื่อประกอบอาชีพหรือประกอบธุรกิจใดธุรกิจหนึ่งในประเทศที่เดินทางไป
2. เป็นการเดินทางโดยตั้งใจจะไปตั้งถิ่นฐานถาวรในประเทศที่เดินทางไป
3. เป็นการเดินทางเข้าไปประเทศใดประเทศหนึ่ง เพื่อปฏิบัติงานด้านการทูตหรือองค์การระหว่างประเทศ หรือเอกชนอื่นๆ โดยได้รับค่าจ้างตอบแทน
4. เป็นการเดินทางข้ามพรมแดนไปทำงานนอกประเทศทุกวันเป็นประจำ
5. เป็นการเดินทางผ่านโดยไม่แวะลง แม้ว่าการเดินทางจะอยู่ในอาณาเขตของประเทศหนึ่งประเทศใดเป็นเวลานานมากกว่า 24 ชั่วโมงก็ตาม
6. เป็นการเดินทางที่ถูกบังคับให้เดินทาง เช่น การนำกองทหารเคลื่อนย้ายจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง หรือการย้ายนักโทษจากที่คุมขังหนึ่งไปยังอีกที่คุมขังหนึ่ง เป็นต้น

หม่อมหลวงดุษฎี ชุมสาย และ ญิบพัน พรหมโยธี (2527) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยว เป็นคำที่มีความหมายกว้างไม่เฉพาะเพียงการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ หรือเพื่อความสนุกสนานบันเทิงเริงรมย์ ดังที่ส่วนมากเข้าใจกันเท่านั้น การเดินทางเพื่อประชุมสัมมนา เพื่อศึกษาหาความรู้ เพื่อการกีฬา เพื่อติดต่อธุรกิจ ตลอดจนการเยี่ยมเยือนญาติพี่น้อง ก็นับว่าเป็นการท่องเที่ยวทั้งสิ้น

ดังนั้น จากการสรุปนิยามต่างๆ คำว่า “การท่องเที่ยว” หมายถึง การเดินทางของคนจากที่แห่งหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่ง เป็นการชั่วคราวด้วยความสมัครใจ โดยมีวัตถุประสงค์แตกต่างกันออกไป เช่น เดินทางไปเพื่อพักผ่อน เพื่อความบันเทิง หรือเพื่อศึกษาหาความรู้ หาประสบการณ์ใหม่ๆ ฯลฯ แต่ต้องมีใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้

วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยว

Douglas Foster ได้เขียนไว้ในหนังสือ “Travel and Tourism Management” ว่า วัตถุประสงค์ของการเดินทางแบ่งออกได้เป็น 9 อย่างคือ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548ก, น. 13-14)

1. การท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนในวันหยุด (Holiday-Mass Popular Individual) เป็นการเดินทางในวันหยุดหรือพักผ่อนโดยไม่ทำอะไร อันเป็นการขจัดความเมื่อยล้าทางร่างกายและจิตใจจากการทำงานให้หมดไป และเรียกพลังกำลังกลับคืนมาสำหรับเริ่มต้นทำงานในวันใหม่
 2. การท่องเที่ยวเพื่อวัฒนธรรมและศาสนา (Cultural Religion) เป็นการเดินทางที่ปรารถนาจะเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของประเทศต่างๆ ที่น่าสนใจ เช่น การศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ชมศิลปะในหอศิลป์ ชมศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ชมการแสดงดนตรีหรือละครของประเทศต่างๆ นมัสการศูนย์ศาสนาที่สำคัญ เป็นต้น
 3. การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา (Educational) เป็นการเดินทางเพื่อทำการวิจัยหรือสอนหนังสือ หรือเข้าศึกษา หรือดูงานในประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งมักจะพักอยู่ในประเทศนั้นเป็นเวลานานนับเดือน
 4. การท่องเที่ยวเพื่อการกีฬาและความบันเทิง (Sport and Recreation) เป็นการเดินทางที่ปรารถนาจะไปชมการแข่งขันกีฬาหรือเข้าร่วมการแข่งขันกีฬา หรือเล่นกีฬาในท้องถิ่นนั้น เช่น การชมการแข่งขันกีฬาโอลิมปิก การเข้าร่วมแข่งขันกีฬาเซต การไปเล่นสกีในฤดูหนาว เป็นต้น หรือเป็นการเดินทางเพื่อความสนุกสนานบันเทิงใจ เช่น การเปลี่ยนบรรยากาศไปยังสถานที่ที่เงียบสงบ การชมทิวทัศน์ที่สวยงาม เป็นต้น
 5. การท่องเที่ยวเพื่อประวัติศาสตร์และความสนใจพิเศษ (Historical and Special Interests) เป็นการเดินทางที่ปรารถนาจะไปชมโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เช่น ปราสาทหินพิมาย โคร่งกระดุกมนุษย์โบราณ เป็นต้น
 6. การท่องเที่ยวเพื่องานอดิเรก (Hobbies) เป็นการเดินทางเพื่อทำงานอดิเรก เช่น ไปวาดรูปบนภูเขา ไปขี่ม้าที่ชายหาด ไปถ่ายภาพทะเล เป็นต้น
 7. การท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมญาติมิตร (Visiting Friend/Relation) เป็นการเดินทางเพื่อเยี่ยมญาติมิตร อันเป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพให้ดียิ่งขึ้น
 8. การท่องเที่ยวเพื่อธุรกิจ (Business) เป็นการเดินทางของนักธุรกิจที่ได้จัดเวลาให้เหลือหรือว่างจากการปฏิบัติธุรกิจในประเทศนั้น เพื่อถือโอกาสอยู่ท่องเที่ยวต่ออีกสักพักหนึ่ง
 9. การท่องเที่ยวเพื่อการประชุมสัมมนา (Conference Congress) เป็นการเดินทางเพื่อเข้าร่วมการประชุมสัมมนา โดยปกติการจัดรายการประชุมสัมมนา ผู้จัดมักมีรายการนำเที่ยวอย่างน้อย 1 ครั้ง และเมื่อใดที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยว มักจะได้รับเลือกให้เป็นที่พักประชุมสัมมนา
- การท่องเที่ยวในยุคก่อนหน้านี้นี้ ได้รับการยอมรับว่าเป็นอุตสาหกรรมที่มีขนาดใหญ่ เป็นช่องทางในการสร้างรายได้และการหมุนเวียนของเงินตราระหว่างประเทศและมีความสำคัญต่อ

การขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศกำลังพัฒนาเป็นอย่างยิ่ง (Hall, 1994, กล่าวถึงใน ยุค
 สันตสมบัติ, 2544) แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นที่ยอมรับว่าการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้าง
 ผลกระทบทางสังคมวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมให้กับท้องถิ่นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่าง
 มากมาย เนื่องจากการท่องเที่ยวแบบดั้งเดิมนั้นมีลักษณะเป็น Mass Tourism ไปในแหล่ง
 ท่องเที่ยวแห่งเดียวกัน ทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเหมือนกัน เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นผลประโยชน์
 ในเชิงพาณิชย์เป็นหลัก มุ่งตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มใหญ่ โดยลืมนึก
 คำนึงถึงความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว การที่มีนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวในปริมาณ
 ที่มากเกินไปขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว ทำให้แหล่งท่องเที่ยวต่างๆ นั้นเสื่อม
 โทรมลงอย่างรวดเร็ว และมีปัญหาต่างๆ ตามมาอีกมากมาย ทั้งปัญหาด้านสภาพแวดล้อม สังคม
 วัฒนธรรม เป็นต้น

จากปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับแหล่งท่องเที่ยวทำให้เกิดแนวคิดใหม่ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยว
 ทางเลือก ซึ่งมีรูปแบบแตกต่างไปจากการท่องเที่ยวแบบดั้งเดิม คือ การท่องเที่ยวทางเลือกมี
 รูปแบบและกิจกรรมมากมายให้นักท่องเที่ยวได้แสวงหาตามความเหมาะสมของนักท่องเที่ยว
 แต่ละราย เป็นการท่องเที่ยวที่ระแวดระวังปัญหาและเพิ่มสีสันให้กับชีวิตด้วยการเรียนรู้ธรรมชาติ
 แวดล้อม และซึมซับแบบแผนความเป็นอยู่ของตนและของคนกลุ่มอื่น ความสุขที่แท้จริงเกิดจาก
 ความเข้าใจธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่ง
 ธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยว โดยมี
 กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้น
 ให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน
 นอกจากนี้นักท่องเที่ยวจะเป็นกลุ่มขนาดเล็ก และชอบกิจกรรมท่องเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะ
 แตกต่างออกไป ต้องการแสวงหาประสบการณ์ใหม่ๆ (ชนัญ วังษ์วิภาค, 2548) การท่องเที่ยว
 ทางเลือกนั้นมีหลายประเภท หนึ่งในนั้นก็คือ “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” ที่เป็นการผสมผสาน
 จุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์ให้สอดคล้องกับการพัฒนา ซึ่งเป็นแนวคิดหลักที่ใช้ในการศึกษาใน
 งานวิจัยชิ้นนี้

จากการศึกษาคำนิยามเกี่ยวกับ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ได้มีผู้ให้คำนิยามไว้ โดยมี
 รายละเอียด ดังนี้

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation Tourism) หมายถึง รูปแบบของการท่องเที่ยว
 เพื่อรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม เป็นการจัดการการท่องเที่ยวที่รักษาคุณภาพทั้งการท่องเที่ยวในแหล่ง
 ธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อ

ตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสุนทรียภาพ โดยใช้ทรัพยากรอันทรงคุณค่าอย่างชาญฉลาด สามารถรักษาเอกลักษณ์ความเป็นธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้นานที่สุด เกิดผลกระทบต่อคนน้อยที่สุด และใช้ประโยชน์ได้ตลอดกาลยาวนานที่สุด (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544)

สันติ แสงวงเจริญ (2544, น. 3) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation Tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวที่มุ่งให้เกิดการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวและทรัพยากรต่างๆ โดยเป็นการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวทุกประเภท คือ ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation Tourism) เป็นแนวทางหนึ่งที่จะพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) ซึ่งมีรูปแบบของการท่องเที่ยวใน 2 รูปแบบ คือ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548ข)

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ เพื่อให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินและมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างดี รวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน อันได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงการศึกษาธรรมชาติ การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวธรรมชาติวิทยา การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางธรรมชาติ เป็นต้น

2. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมหรือชมงานประเพณีต่างๆ ที่ชุมชนท้องถิ่นนั้นจัดขึ้น เพื่อให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน พร้อมทั้งได้ศึกษาความเชื่อ ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้น ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างดีรวมถึงการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นให้มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน อันได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวงานประเพณีและศิลปวัฒนธรรม การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท การท่องเที่ยวเชิงกีฬาและบันเทิง การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางวัฒนธรรม เป็นต้น

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2539ก) ได้ให้ความหมายของ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไว้ว่า หมายถึง การเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาชื่นชมและเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนใน

ท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ใช้คำในภาษาอังกฤษว่า “Ecotourism”

แต่อย่างไรก็ตามได้มีผู้นิยามความหมายของ “Ecotourism” ให้ตรงกับคำในภาษาไทยว่า “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” เอาไว้ดังนี้

The Commonwealth Department of Tourism ประเทศออสเตรเลีย ได้ให้คำนิยามของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยมีใจความว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ คือ การท่องเที่ยวธรรมชาติที่ครอบคลุมถึงสาระด้านการศึกษา การเข้าใจธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และมีการจัดการเพื่อรักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืน คำว่า ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมยังครอบคลุมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นด้วย ส่วนคำว่าการรักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืน นั้นหมายถึง การปันผลประโยชน์ต่างๆ กลับสู่ชุมชนท้องถิ่นและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, 2540)

ภราเดช พยัฆวิเชียร (2539) ได้เขียนบทความเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism)” โดยได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นเรื่องของนันทนาการ การพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น เป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ นักท่องเที่ยวต้องเกิดความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อม ทั้งธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมของท้องถิ่น นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจคืนสู่สังคมและชุมชนโดยส่วนรวม

นอกจากนี้ยังมีคำเรียก การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่แตกต่างกันหลากหลาย ซึ่งมีความหมายในบริบทใกล้เคียงกัน มีหลักการและกระบวนการอย่างเดียวกัน เช่น นิเวศสัญจร, การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ, การท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ เป็นต้น ซึ่งได้มีผู้นิยามความหมายของ “Ecotourism” ให้ตรงกับคำในภาษาไทยว่า “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” เอาไว้ดังนี้

สมาคมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (The Ecotourism Society) ซึ่งเป็นองค์กรภาคเอกชนที่มีบทบาทโดยตรงเกี่ยวกับการศึกษาวางแผน และเผยแพร่ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้กำหนดความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า เป็นการเดินทางไปเยือนแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้ถึงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ธรรมชาติด้วยความระมัดระวังไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทำลายคุณค่าของระบบนิเวศ และในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและเกิดประโยชน์ต่อประชาชนท้องถิ่น (ดรรชนี เอมพันธุ์, เรณูกา รัชโน, และสุทัศน์ วรรณะเลิศ, 2547)

จากนิยามข้างต้น จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีความหมายที่เป็นสาระสำคัญ พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. การท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ธรรมชาติและอาจรวมไปถึงแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดีและวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ธรรมชาตินั้นด้วย โดยมุ่งเน้นที่คุณค่าของธรรมชาติหรือลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว ไม่ใช่เน้นที่การเสริมแต่งหรือการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ
2. เป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติระบบนิเวศ และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ไม่ทำลายและทำให้สิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติเสื่อมโทรม
3. เน้นให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส เรียนรู้ หรือมีประสบการณ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติโดยตรง และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งนอกจากจะได้รับคามพึงพอใจแล้ว ยังเป็นการเสริมสร้างจรรยาบรรณด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบวก
4. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์กลับคืนสู่ธรรมชาติและ การอนุรักษ์ธรรมชาติ ในขณะเดียวกันจะเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม

นอกจากนี้ ดร.ชนันท์ เอ็มพันธุ์, เรณุกา รัชโน และ สุทัศน์ วรรณะเลิศ (2547) ยังได้กล่าวว่าสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย ได้กำหนดนิยามของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไว้ว่า เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

ในการจัดสัมมนาระดับนานาชาติเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อการอนุรักษ์ป่าและการพัฒนาชุมชน” ที่จัดขึ้น ณ จังหวัดเชียงใหม่ ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2540 Gail Nash นักวิจัยจากสมาคมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (The Ecotourism Society) ได้นำเสนอหลักการพื้นฐาน 7 ประการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ดังนี้ (ยศ สันตสมบัติ, 2544, น. 7)

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องหลีกเลี่ยงการสร้างผลกระทบทางด้านลบที่จะก่อให้เกิดความเสียหายหรือการทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของพื้นที่ที่ท่องเที่ยว
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องให้การศึกษแก่นักท่องเที่ยวให้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมและวัฒนธรรม
3. รายได้จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องนำไปสู่การอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมและการจัดการเขตอนุรักษ์

4. ชุมชนท้องถิ่นรวมทั้งชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงจะต้องเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเน้นความสำคัญของการวางแผน และการเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยเน้นการสร้างหลักประกันว่า จำนวนนักท่องเที่ยวจะต้องอยู่ภายในขอบเขตของศักยภาพในการรองรับตามธรรมชาติของระบบนิเวศท้องถิ่น

6. รายได้ส่วนใหญ่จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องตกอยู่กับประเทศผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว ด้วยเหตุนี้เอง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเน้นการใช้ผลิตภัณฑ์และบริการของท้องถิ่นเป็นสำคัญ

7. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากโครงสร้างพื้นฐานที่ได้รับการพัฒนาขึ้นบนฐานคิดซึ่งเน้นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ลดละการใช้น้ำมันเชื้อเพลิง อนุรักษ์พันธุ์พืชพื้นบ้าน และจัดการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อมอย่างแท้จริง

สาระสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศคือการสร้างกระบวนการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม เพื่อเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวและชาวบ้านได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และความเข้าใจซึ่งกันและกัน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการให้ความเคารพแก่อัตลักษณ์ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งมีวิถีชีวิตและจารีตประเพณีแตกต่างกันออกไป มุ่งเน้นให้ชุมชนท้องถิ่นมีอำนาจและความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมประเพณีของตน ให้ชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน อันเป็นบ่อเกิดของความเข้าใจและเอกภาพในความหลากหลายทางวัฒนธรรมของมนุษย์

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

องค์ประกอบหลักที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 4 ประการ คือ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544, น. 2-3)

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่นั้นๆ ดังนั้นองค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ

2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน

3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการเรียนรู้ โดยมีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา

4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมในการคิด วางแผน ปฏิบัติตามแผน ได้รับความยินยอม ติดตามตรวจสอบ ตลอดจนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว อันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในท้องถิ่น ทั้งการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิตและการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย และในที่สุดแล้วท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี่เริ่มจากระดับรากหญ้าจนถึงการปกครองส่วนท้องถิ่น และอาจรวมไปถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จึงได้มีการกำหนดนโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ในปี พ.ศ. 2538-2539 ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญที่ควรพิจารณา 3 ประการ คือ การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และ การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและการกระจายรายได้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2539ก)

นโยบายหลักของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มี 3 นโยบาย คือ

- ขยายแหล่งท่องเที่ยวให้กระจายไปในท้องถิ่น เพื่อเป็นการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวให้ถึงประชาชนในทุกภูมิภาค
- อนุรักษ์และฟื้นฟูสมบัติวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้คงความเป็นเอกลักษณ์ของไทยไว้ด้วยดีที่สุด
- ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมอันเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism)

วรรณภา วงษ์วานิช (2546, น. 146) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นรูปแบบที่จัดขึ้นเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เที่ยวชมงานเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของ

ท้องถิ่น เนื่องในเทศกาลต่างๆ เป็นการสืบทอดและรักษามรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นไว้ โดยประชามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่น ซึ่งมีหลักเกณฑ์สำคัญ คือ

1. เป็นประเพณีหรือวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ที่เด่นของแต่ละท้องถิ่น และสมควรที่จะดำรงรักษาให้คงไว้สืบต่อไป
2. เจ้าของพื้นที่ร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งด้านการวางแผน การจัดการ และการอนุรักษ์
3. มีวิทยากรและมัคคุเทศก์ประจำท้องถิ่น
4. มุ่งให้นักท่องเที่ยวได้รับทั้งความรู้ ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ความประทับใจ และประสบการณ์ในการดำรงชีวิตในสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากเดิม

ชนัญ วงษ์วิภาค (2548) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการเดินทางท่องเที่ยวขึ้นชม และศึกษาวัฒนธรรมประเพณี ที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยวขึ้นนั้น บนพื้นฐานของการมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องอยู่ในกรอบของความมีใจเป็นกลางว่า ผู้คนในแต่ละท้องถิ่นต่างก็มีเหตุผลในการกระทำของตนซึ่งเป็นความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ในขณะเดียวกัน ชนัญ วงษ์วิภาค (2548) ได้เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้อย่างน่าสนใจตามตาราง ดังนี้

ตารางที่ 2.1 ตารางเปรียบเทียบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ - มีความแน่นอนโดยเฉพาะอุทยานแห่งชาติ - ควบคุมได้	- มีความไม่แน่นอน - ควบคุมได้ยาก
2. การบริหารจัดการตามแผน - เป็นไปตามแผนได้เพราะมีองค์กรรับผิดชอบโดยตรง	- อาจเป็นไปได้แต่ขัดแย้งกับธรรมชาติของวัฒนธรรม - ไม่มีผู้รับผิดชอบโดยตรง
3. คุณค่าและต้นทุนการผลิต - ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวมีค่าเป็นเงินตราตามการกำหนดของรัฐและตลาด	- ประเมินค่าไม่ได้เพราะเป็นวิถีชีวิต

จากคำนิยามข้างต้น จึงสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation Tourism) ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่พัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) โดยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นจะเน้นในเรื่องของระบบนิเวศธรรมชาติมากกว่า แต่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้นเน้นทั้งด้านธรรมชาติและวัฒนธรรม

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยขอใช้คำว่า “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation Tourism)” ในการศึกษาทำความเข้าใจถึงกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวที่มีลักษณะ ดังนี้ คือ เป็นการท่องเที่ยวไปในแหล่งท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม ที่นักท่องเที่ยวจะต้องมีความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวนั้น โดยการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดเท่าที่จำเป็น และให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมให้น้อยที่สุด เพื่อให้ท้องถิ่นสามารถคงความเป็นเอกลักษณ์เอาไว้ได้ เป็นการท่องเที่ยวที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน แลกเปลี่ยนมุมมองและประสบการณ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ต้องมีการคำนึงถึงจำนวนนักท่องเที่ยวให้มีความเหมาะสมกับศักยภาพในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวด้วย นอกจากนี้การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ยังมีหลักการสำคัญคือ การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเป็นธรรม ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากกลุ่มนายทุน เพื่อให้มีการกระจายรายได้คืนผลประโยชน์กลับสู่ท้องถิ่น นำรายได้กลับไปพัฒนาอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว จึงเห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นี้ ทำให้การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทรัพยากร กับการพัฒนาการท่องเที่ยวสอดคล้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันได้อย่างลงตัว

การศึกษาแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวที่ตลาดน้ำวัดไทร ศึกษาความหมาย หลักการองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งมีทั้งในส่วนที่เป็นเชิงนิเวศวิทยา และเชิงวัฒนธรรม ซึ่งพื้นที่ท่องเที่ยวตลาดน้ำนั้น มีความเกี่ยวข้องกับทั้งด้านนิเวศวิทยา ในส่วนของพื้นที่ ระบบนิเวศธรรมชาติในคลอง คุณภาพน้ำ สภาพแวดล้อมบริเวณตลาด เป็นต้น และด้านวัฒนธรรม ก็คือตลาดน้ำเป็นภาพสะท้อนของวิถีชีวิต วัฒนธรรมดั้งเดิมของคนไทยในอดีตที่มีชีวิตผูกพันอยู่กับสายน้ำเป็นหลัก ดังนั้น การศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ก็เพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาครบทุกประเด็น เพื่อจะได้ทำความเข้าใจให้เกิดความชัดเจนในรูปแบบและไม่หลงประเด็น เพราะหากไม่มีการศึกษาทำความเข้าใจให้แน่ชัดอาจจะมีการตีความที่หลากหลายไม่ตรงกัน ทำให้เกิดความยากลำบากในการนำไปปฏิบัติจริง

3. แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

รูปแบบของการบริหารจัดการการท่องเที่ยว

รูปแบบของการบริหารทางด้านการท่องเที่ยวจะมีลักษณะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมทางด้านกายภาพ ฐานะทางเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ของสังคม ระบบการเมืองและลักษณะการปกครองของแต่ละประเทศ ในระบบของประเทศสังคมนิยม รัฐจะเข้ามาบริหารและจัดการเกี่ยวกับเรื่องของการท่องเที่ยวแบบเบ็ดเสร็จ เช่น ประเทศสหภาพโซเวียต หรือ สาธารณรัฐประชาชนจีน ส่วนในระบบของประเทศประชาธิปไตย รัฐจะเข้ามาจัดการเฉพาะในส่วนของการควบคุมและจัดระเบียบธุรกิจ การพัฒนาและการตลาด ส่วนเอกชนจะเป็นผู้จัดการทางด้านการลงทุน เพื่อสร้างปัจจัยสิ่งอำนวยความสะดวกทางด้านการท่องเที่ยวและการตลาด เพื่อผลประโยชน์ของธุรกิจตน สำหรับในบางประเทศที่มีพื้นที่ไม่มาก เช่น ฮองกง สิงคโปร์ ประเทศเหล่านี้องค์กรที่รับผิดชอบด้านท่องเที่ยวไม่ต้องรับภาระมากทางด้านการพัฒนาปัจจัยพื้นฐาน จึงมีโอกาสที่จะมุ่งเน้นงานทางด้านการตลาดได้อย่างเต็มที่ องค์กรที่เข้ามาบริหารเรื่องนี้อาจเป็นรูปของสมาคมซึ่งเป็นการรวมตัวกันของภาคเอกชน หรืออาจเป็นคณะกรรมการ เป็นรัฐวิสาหกิจอยู่ภายใต้การบริหารของภาครัฐ หรือเป็นรูปการบริหารที่เป็น Authority หรือ Commission แต่ไม่ว่ารูปแบบขององค์กรที่รับผิดชอบดูแลเรื่องการท่องเที่ยวจะเป็นรูปแบบใด องค์กรที่รับผิดชอบงานนี้จะมีหลักการใหญ่ๆ ที่จะต้องเข้าไปมีบทบาทในการบริหารและจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวใน 4 ประการด้วยกัน คือ (เสรี วังสไพจิตร, กรมการฝึกหัดครู, 2533)

1. การบริหาร หรือการจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรทางการท่องเที่ยว
2. การดำเนินการทางการตลาด
3. การควบคุมและจัดระเบียบในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว
4. การจัดการทางการเงิน และการคลัง

บทบาทด้านการบริหารหรือการจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรทางการท่องเที่ยว

อุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีทั้งผลดีและผลเสีย การทำให้การท่องเที่ยวสามารถให้ผลประโยชน์อย่างมหาศาลได้นั้น ขึ้นอยู่กับการจัดการว่าเป็นระบบและมีความเหมาะสมเพียงใด ซึ่งหากระบบการจัดการไม่ดีนั้น ก็สามารถก่อให้เกิดผลกระทบในด้านลบได้ ซึ่งควรจะเริ่มจากการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นอันดับแรก โดยทรัพยากรการท่องเที่ยว มีความหมายครอบคลุมถึงแหล่งท่องเที่ยวชนิดต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ ศาสนา โบราณคดี กิจกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น หรือ วิถีชีวิตของประชาชน และยังหมายรวมถึงปัจจัยพื้นฐานต่างๆ รวมทั้งปัจจัย

สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว เช่น ที่พัก สถานบันเทิง สถานรักษาพยาบาล สถานีบริการน้ำมัน สถานีตำรวจ ร้านอาหาร บริษัทนำเที่ยว เป็นต้น

การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวนั้นจำเป็นต้องกำหนดนโยบายโดยส่วนรวมให้ชัดเจนว่า มีความต้องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้นๆ มากน้อยแค่ไหน ต้องจัดลำดับความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากร และต้องแสวงหาความสมดุลระหว่างอุปสงค์ คือความต้องการมาเที่ยว และอุปทาน คือแหล่งท่องเที่ยวและความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว ตลอดจนกิจกรรมที่กำหนดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ทั้งนี้ เพื่อให้ทรัพยากรการท่องเที่ยวถูกนำมาใช้อย่างถูกต้องและเกิดประโยชน์สูงสุด

หากจะจัดกระบวนการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวนี้ตั้งแต่ต้นก็ต้องเริ่มจากภาครัฐต้องมีการกำหนดนโยบายด้านการท่องเที่ยวในระดับชาติให้ชัดเจน และมีองค์กรที่รับผิดชอบดูแลและสนองนโยบายของรัฐ ดังนั้นองค์กรที่เข้ามาจัดการทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวจะทำหน้าที่วางแผนโดยส่วนรวมตามนโยบายที่กำหนดซึ่งมีหลักการใหญ่ๆ ในทางปฏิบัติ ดังนี้

- (1) จัดทำบัญชีแหล่งท่องเที่ยว
- (2) ประเมินคุณค่าแหล่งท่องเที่ยวทั้งในด้านการพัฒนาและการตลาด
- (3) จัดลำดับความสำคัญและควมมีศักยภาพทางการตลาด
- (4) กำหนดความต้องการด้านปัจจัยพื้นฐานทั้งในปัจจุบันและอนาคตของแหล่งท่องเที่ยว
- (5) กำหนดความต้องการด้านปัจจัยสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว
- (6) ให้ความสำคัญด้านการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมให้สมดุลกับการพัฒนา
- (7) กำหนดนโยบายส่งเสริมการลงทุนด้านการท่องเที่ยว
- (8) ประสานนโยบายในทุกกระดับ เช่น การบินพาณิชย์ ระบบการขนส่ง ระบบภาษี การตรวจสอบคนเข้าเมือง ศุลกากร การให้ความปลอดภัย เป็นต้น
- (9) การสร้างกำลังคนในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว
- (10) การยกระดับมาตรฐานการบริการในสาขาต่างๆ
- (11) สํารวจทัศนคติและการศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ในพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว
- (12) สร้างทัศนคติและความเข้าใจในความสำคัญของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้น และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป
- (13) กำหนดองค์กรที่รับผิดชอบโดยตรงดำเนินการพัฒนาในส่วนที่เกี่ยวข้อง
- (14) การติดตาม (Monitoring) และ การประเมินผล (Evaluation)

แนวทางทั้งหมดนี้ หากมีการดำเนินการและประสานงานอย่างครบวงจร คือ สามารถประสานแผนทั้งหมดเข้าไว้ด้วยกันในลักษณะที่เป็นแผนเบ็ดเสร็จ จะทำให้สถานที่ท่องเที่ยวอื่นๆ ได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสมบูรณ์

บทบาทด้านการดำเนินการด้านการตลาด

ประเด็นในด้านการตลาดยังมีปัญหาถกเถียงกันอยู่ว่าระหว่างความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวกับการดำเนินการตลาดอย่างไหนควรจะมาก่อนกัน การวางแผนการตลาดจะทำได้หรือไม่หากแหล่งท่องเที่ยวยังไม่มีความพร้อม คือยังไม่ได้รับการพัฒนา หรือจะใช้การตลาดเป็นตัวนำให้เกิดการพัฒนาในแหล่งท่องเที่ยววันั้น เพราะมีแหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งในประเทศไทยเกิดขึ้นจากอิทธิพลของการตลาดเป็นตัวนำ ก่อนที่จะเข้าไปพัฒนา สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้กลายเป็นที่นิยม อย่างไรก็ตาม การพัฒนาและการตลาดก็คงจะแยกกันไม่ออก เพราะทั้ง 2 อย่างต้องดำเนินการควบคู่กันเพื่อให้แหล่งท่องเที่ยววันั้นเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สมบูรณ์ ซึ่งข้อเท็จจริงที่ไม่สามารถปฏิเสธได้คือ หากสินค้า คือแหล่งท่องเที่ยวไม่ดี ก็คงไม่สามารถดำเนินการด้านการตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะที่เดียวกันหากจะดำเนินการด้านการตลาดไปอย่างเดียวโดยไม่สนใจด้านการพัฒนาปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวหรือการบริการด้านการท่องเที่ยวความสำเร็จก็คงไม่เกิดขึ้น

การระดมทุนเพื่อนำมาใช้ในการบริหารจัดการด้านการตลาดและการประชาสัมพันธ์ มีทั้งการระดมทุนจากภาครัฐกิจเอกชน ทั้งธุรกิจท่องเที่ยวโดยตรงและธุรกิจที่เกี่ยวข้องตามสัดส่วนที่ตกลงกัน บางประเทศใช้งบประมาณทั้งหมดจากรัฐบาล บางประเทศใช้งบประมาณของรัฐร่วมกับเอกชนประสานกัน ซึ่งสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งในการบริหารจัดการด้านการตลาดคือ การกำหนดนโยบายด้านการตลาดที่ชัดเจนและมีความเป็นไปได้ ส่วนวิธีการหรือกลยุทธ์นั้นก็จะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมและข้อจำกัดของแต่ละแห่ง

การกำหนดนโยบายการตลาด จำเป็นต้องศึกษาองค์ประกอบที่เกื้อหนุนต่อความเป็นไปได้ที่จะสะท้อนกลับไปสู่นโยบายที่กำหนดขึ้น องค์ประกอบดังกล่าว ได้แก่ ความพร้อมและความมีมาตรฐานของแหล่งท่องเที่ยว การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับทัศนคติของนักท่องเที่ยว หรือการวิจัยด้านการตลาด นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องเกื้อหนุนอีก เช่น นโยบายการบินพาณิชย์ที่เอื้อต่อการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยว ระเบียบพิธีการในการเข้าเมืองที่ไม่ยุ่งยาก รวมถึงความพร้อมของปัจจัยพื้นฐาน สิ่งอำนวยความสะดวกและบริการ เป็นต้น และความสามารถของบุคลากรตลอดจนกำลังความสามารถทางการเงิน

องค์ประกอบทั้งหมดนี้จะถูกกำหนดออกมาเป็นแผนการตลาด (Marketing Plan) ซึ่งอาจมีทั้งแผนระยะเร่งด่วน แผนระยะสั้น และแผนระยะยาว โดยมีการกำหนดกลยุทธ์และกลุ่มเป้าหมายทางการตลาดไว้อย่างชัดเจน

บทบาทด้านการควบคุมและจัดระเบียบในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

ปัญหาสำคัญของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในหลายๆ ประเทศ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องความไม่พร้อมของแหล่งท่องเที่ยว การขาดอำนาจในการควบคุม ดูแล จัดระเบียบในอุตสาหกรรม ยกตัวอย่างของปัญหา เช่น การขยายตัวทางการลงทุนสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว อาจนำไปสู่การใช้ประโยชน์ที่ดินไม่เหมาะสมและทำให้แหล่งท่องเที่ยวเสื่อมคุณค่า ปัญหาการสร้างโรงแรมมากเกินไปจนเกิดความจำเป็นนำไปสู่ปัญหาการตัดราคาเพื่อแย่งลูกค้า ในขณะที่เดียวกันก็ไม่มีกำหนดมาตรฐานหรือลำดับขั้นของโรงแรม บริษัทนำเที่ยวโกงลูกค้า มัคคุเทศก์ไม่ได้มาตรฐาน ร้านค้าขายสินค้าโก่งราคาหรือของปลอม การทำลายธรรมชาติ พฤติกรรมทางเพศที่ขัดต่อประเพณีและศีลธรรมอันดี เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะขาดองค์กรที่มีอำนาจเข้าไปดูแลจัดระเบียบ หรือก็คือการขาดกฎหมายบังคับใช้อย่างเด็ดขาด ซึ่งหากมีองค์กรที่ดูแลออกกฎหมายใช้บังคับได้อย่างจริงจัง ก็จะทำให้ธุรกิจท่องเที่ยวได้ดำเนินไปอย่างมีระบบ

ในส่วนของการควบคุม อาจมีได้หลายระดับ บางประเทศมีกฎหมายให้อำนาจองค์กรที่รับผิดชอบด้านการท่องเที่ยวโดยตรง สามารถประกาศเขตพัฒนาการท่องเที่ยวโดยมีอำนาจเบ็ดเสร็จในการเข้าไปจัดการดูแล ซึ่งลักษณะเช่นนี้เป็นผลดีต่อการกำหนดแผนเบ็ดเสร็จแบบผสมผสานและดำเนินการพัฒนาไปพร้อมๆ กัน โดยองค์กรที่รับผิดชอบจะเป็นผู้กำหนดพื้นที่เพื่อการพัฒนา (Zoning) หรือกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ได้ประกาศเป็นเขตพัฒนาไว้ และเป็นผู้กำหนดประเภทของอาคารสิ่งปลูกสร้าง กิจกรรมต่างๆ ตามขนาดและจำนวนที่เหมาะสม ซึ่งจะทำให้แหล่งท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นมีความสมบูรณ์

ในส่วนของการจัดระเบียบในธุรกิจการท่องเที่ยว มีหลายประเทศที่ให้อำนาจทางการบังคับใช้กฎหมายกับองค์กรที่รับผิดชอบเรื่องการท่องเที่ยวที่จะเข้าไปดำเนินการจัดระเบียบต่างๆ ในธุรกิจนำเที่ยว เช่น การจดทะเบียนบริษัทนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ ซึ่งองค์กรที่รับผิดชอบจะเป็นผู้รักษาการตามกฎหมายนี้ การจัดลำดับขั้นและมาตรฐานของโรงแรม การกำหนดมาตรฐานการบริการในภัตตาคารและร้านอาหาร เป็นต้น

การควบคุมและจัดระเบียบในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวนี้ ได้มีความพยายามที่จะให้เกิดหลักปฏิบัติสากลว่าด้วยนักท่องเที่ยวและประเทศที่รับนักท่องเที่ยวในรูปแบบของ Tourism Bill of right

and Tourist Code ซึ่งองค์การท่องเที่ยวโลกเป็นผู้ริเริ่มขึ้น โดยมีหลักการให้กำหนดออกมาเป็นหลักปฏิบัติระหว่างประเทศ ให้ทุกประเทศรับไปปฏิบัติ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้นักท่องเที่ยวได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้องเหมาะสมไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ ในขณะเดียวกันก็มุ่งให้นักท่องเที่ยวปฏิบัติตัวให้ถูกกาลเทศะ หรือไม่กระทำการใดอันจะเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม

บทบาทด้านการจัดการทางการเงินและการคลัง

การเงิน การคลัง เป็นเสมือนหัวใจของการบริหาร เพราะการจะแสดงบทบาททั้ง 3 ประการข้างต้นได้สมบูรณ์ ก็ต่อเมื่อได้รับการสนับสนุนทางด้านงบประมาณตามความเหมาะสม เม็ดเงินที่นำไปใช้ย่อมต้องได้รับผลตอบแทนที่แน่นอน และการใช้จ่ายทั้งสิ้นต้องคุ้มค่า คุ้มราคา

งบประมาณที่นำมาใช้นอกจากเพื่อการบริหารองค์กรแล้ว ส่วนใหญ่จะถูกนำไปใช้ในเรื่องสำคัญ ดังนี้

1. เพื่อลงทุนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว โดยศึกษาความเหมาะสม ความเป็นไปได้ ซึ่งมองถึงผลประโยชน์ตอบแทนอย่างคุ้มค่า
2. เพื่อการตลาด มีการศึกษาวิจัยการตลาด เพื่อให้การใช้จ่ายด้านส่งเสริมการขายเป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม และมีผลต่อการชักชวนให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวมากขึ้น
3. เพื่อการพัฒนาด้านการบริการ ครอบคลุมถึงการสร้างกำลังคนในธุรกิจที่มีคุณภาพและมาตรฐานเพียงพอ ปรับปรุงการให้บริการและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ของผู้ประกอบการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการจัดบริการนำเที่ยว มัคคุเทศก์ ร้านค้าของที่ระลึก ร้านอาหาร เป็นต้น

การบริหารจัดการพัฒนาแบบองค์รวม (Holistic Development Management)

การจัดการแบบองค์รวม หมายถึง การบริหารที่มองในทุกส่วนของสังคม โดยมีการผสมผสานการปฏิบัติระหว่างส่วนย่อยต่างๆ ทั้งภายในภาครัฐเอง (ระหว่างหน่วยงานต่างๆ) กับภาคเอกชนและภาคประชาชน ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ พื้นที่และชุมชน (Area Aspect) ภาระหน้าที่ (Function Aspect) และการมีส่วนร่วม (Participation Aspect) การเชื่อมประสานทั้ง 3 องค์ประกอบเข้าด้วยกัน ทำได้โดยอาศัย การวิเคราะห์พื้นที่ชุมชน ภาระหน้าที่ของรัฐและหน่วยงานของรัฐ รวมถึงการเชื่อมประสานกลไกของรัฐกับการมีส่วนร่วมของประชาชน (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ สถาบันดำรงราชานุภาพ, 2543)

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้กำหนดกรอบแนวทางในการบริหารจัดการในเรื่องนี้ไว้ ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540, น. 176-178)

1. กำหนดบทบาทตลอดจนกิจกรรมการจัดการงานพัฒนา รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และองค์กรประชาชนให้ชัดเจนและเป็นรูปธรรม
2. จัดให้มีการทบทวนภารกิจของหน่วยงานส่วนกลางเพื่อกำหนดกิจกรรมหลักที่ควรดำเนินการภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น โดยใช้แนวทางการบริหารจัดการพื้นที่กับหน้าที่และการมีส่วนร่วมเป็นหลัก
3. ใช้แนวทางการประสานการวิเคราะห์ใน 3 มิติ คือ ด้านพื้นที่ ภารกิจหลักของหน่วยงาน และการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เป็นกรอบในการวางแผนงานและโครงการ
4. ปรับเปลี่ยนการจัดทำแผนงานและแผนเงินที่เน้นกรมเป็นหน่วยหลัก มาเป็นพื้นที่และชุมชน คือ จังหวัด อำเภอ และตำบล

ทั้งนี้ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ได้ให้ความสำคัญต่อ “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาและมุ่งเน้นการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพเพื่อให้เป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้การดำเนินงานตามยุทธศาสตร์ต่างๆ ไปสู่จุดมุ่งหมาย โดยปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการเพิ่มบทบาทการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนในการกำหนดแนวทางการพัฒนาของตนเองมากขึ้น เพิ่มขีดความสามารถของระบบบริหารจัดการงานพัฒนาที่ใช้อยู่ในปัจจุบันให้สามารถแก้ปัญหา และส่งเสริมการพัฒนาได้ทันกับขนาดและความรุนแรงของปัญหาที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งเสริมบทบาทของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในกระบวนการบริหารจัดการพัฒนาให้มากขึ้นเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรในการพัฒนาของภาครัฐและการดำเนินการพัฒนาในด้านต่างๆ จากส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และท้องถิ่นให้สอดคล้องกับนโยบายกระจายอำนาจและสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรท้องถิ่นระดับล่างให้สามารถปฏิบัติงานตามภารกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การบริหารจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวโดยท้องถิ่น

แนวความคิดเกี่ยวกับการบริหารและการจัดการในเรื่องทรัพยากรที่สำคัญ เริ่มมาจากปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น และส่งผลกระทบต่อประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ดังนั้น ภาครัฐจึงเห็นถึงความสำคัญที่จะต้องเข้าไปควบคุมดูแลการใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วยวิธีการที่เหมาะสม คือ การประสานงานหรือความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับประชาชน (โฆเซิต บันเปียมรัชฎ์, 2536, กล่าวถึงในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ สถาบันดำรงราชานุภาพ, 2543) โดยคำว่า “รัฐ” หมายรวมถึง องค์กรของรัฐในทุกระดับ ซึ่งได้แก่ จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน และองค์กรอื่นๆ ที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่

นั้นๆ ประกอบกับคณะรัฐมนตรีได้มีมติมอบหมายให้องค์กรต่างๆ ของรัฐเข้ามา มีบทบาทในการบริหารและจัดการทรัพยากร โดยเริ่มที่จังหวัดให้สร้างความตระหนักรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดขึ้นในจังหวัดตนเองอย่างทั่วถึง และให้หน่วยงานต่างๆ ช่วยกันกำหนดแนวทางหลักของพื้นที่ พื้นที่อนุรักษ์หรือพื้นที่ที่ควรอนุรักษ์ ซึ่งจังหวัดและอำเภอจะมีบทบาทในการช่วยบริหารจัดการด้วย ตลอดจนหาแนวทางที่ชัดเจนว่าจะบริหารพื้นที่ต่างๆ ของจังหวัดอย่างไร (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ สถาบันดำรงราชานุภาพ, 2543)

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้กำหนดแนวทางในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นให้สามารถบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน ตัดสินใจ และติดตามประเมินผลโครงการพัฒนาของรัฐที่จะมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนส่งเสริมองค์กรชุมชนและท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อเสริมสร้างเศรษฐกิจของชุมชน สำหรับในเรื่องท่องเที่ยวตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ในส่วนกรอบแนวคิดของการพัฒนาการท่องเที่ยว ได้มีการกำหนดเป้าหมายว่า “ให้ประชาชนทุกกลุ่มมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวทุกระดับ ทั้งด้านการวางแผน การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ และเกิดความสมดุลทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง”

แนวทางการบริหารและจัดการทรัพยากรด้านการท่องเที่ยว

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ สถาบันดำรงราชานุภาพ (2543) ได้ร่วมมือกันจัดทำโครงการศึกษาแนวทางการบริหารและจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และสภาตำบล (สต.) ได้กำหนดแนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยประกอบด้วย 3 องค์ประกอบดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นแหล่งสร้างรายได้ให้กับประเทศและชุมชนได้เป็นอย่างดี ความสำเร็จในด้านการท่องเที่ยวส่งผลก่อให้เกิดการกระตุ้นการลงทุนที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ แต่อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวก็ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย เช่น การทำลายสิ่งแวดล้อม ทรัพยากร ตลอดจนวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น เป็นต้น

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้กำหนดแนวทางสำหรับความร่วมมือของประชาชนไว้หลายประการ เช่น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2540, น. 179-180)

1) จัดกระบวนการหรือกลไกการบริหารจัดการของรัฐที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา การจัดทำแผนและดำเนินการแก้ไขปัญหาของชุมชน

2) จัดให้มีกระบวนการและช่องทางของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการพัฒนาเป็น 2 ระบบควบคู่กันไป คือ ระบบการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการพัฒนาร่วมกับภาครัฐซึ่งเป็นระบบที่มีการปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน และระบบการจัดการกิจกรรมการพัฒนาใหม่ โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างสมบูรณ์ ซึ่งภาครัฐเป็นฝ่ายส่งเสริมและสนับสนุนในด้านนโยบาย มาตรการ และงบประมาณ

3) เสริมสร้างวิสัยทัศน์และสร้างขีดความสามารถในการจัดการหรือ การมีส่วนร่วมให้แก่องค์กรประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเอกชน ศึกษารณชน ภาคธุรกิจเอกชน เพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินแผนงานโครงการต่างๆ เช่น การใช้มาตรการจูงใจทางภาษี การสนับสนุนการฝึกอบรม

การมีส่วนร่วมของประชาชนได้รับการยอมรับทั้งทางด้านหลักการและกลไกที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของโครงการพัฒนาต่างๆ โดยเฉพาะโครงการที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงมีการดำเนินการเพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ในกระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเพื่อวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้ (ทิวังค์ ศรีบุรี, 2538)

1) เพื่อได้รับข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการหรือกิจการและผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้น

2) เพื่อช่วยในการชี้ประเด็นปัญหา และคุณค่าต่างๆ ของสิ่งแวดล้อม

3) เพื่อแสดงความคิดเห็นอันอาจจะเป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหา

4) เพื่อช่วยในการให้ข้อมูลย้อนกลับ และช่วยในการวิเคราะห์ผลกระทบต่างๆ อันจะเป็นประโยชน์ในการวางแผนการดำเนินงานและการตรวจเฝ้าระวัง

5) เพื่อขจัดปัญหาความขัดแย้ง และเพื่อสร้างข้อตกลงร่วมกัน

กรอบการวิเคราะห์การกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีประสิทธิผล มีประสิทธิภาพ และอย่างยั่งยืน จะต้องดำเนินการ ดังนี้ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2538)

- มีการปรับเปลี่ยนบทบาท และภารกิจของภาครัฐซึ่งมีมาก และรวมศูนย์เกินไปให้น้อยลง และเกิดการโอนถ่าย กระจายอำนาจความรับผิดชอบไปยังภาคเอกชน และภาคประชาชนมากขึ้น

- มีการปรับดุลย์ของการมีส่วนร่วมทางการพัฒนาด้วยการเร่งสร้างสมรรถนะทางการพัฒนาของภาคประชาชน โดยระบุนโยบายเขตพื้นที่ กลุ่มเป้าหมาย และประเด็นปัญหาที่รุนแรงเร่งด่วน
- มีการปรับโครงสร้าง และกระบวนการของการมีส่วนร่วมทางการพัฒนาเพื่อให้รองรับกับการสร้างสมรรถนะทางการพัฒนา

2. การกระจายอำนาจการบริหารจัดการ

การกระจายอำนาจเป็นเรื่องที่รัฐได้อินอำนาจหน้าที่ของรัฐไปให้นิติบุคคลอื่นตามกฎหมายมหาชน เพื่อดำเนินการหรือจัดกิจกรรมบางอย่างโดยให้มีความเป็นอิสระในการดำเนินการดังกล่าว

เป้าหมายหลักของการกระจายอำนาจอยู่ที่การเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการในกิจกรรมนั้น ให้มีความสำคัญกับความคล่องตัวในการปฏิบัติงานโดยเป็นการแบ่งเบาภาระหน้าที่ของผู้บังคับบัญชาให้น้อยลง และให้คนในองค์กรมีส่วนร่วมในการบริหารงาน แต่ยังคงรักษามาตรฐานในการดำเนินงานที่เป็นแบบแผนเดียวกันไว้ การโอนอำนาจให้มีความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนที่จะตัดสินใจอย่างมีอิสระในกิจกรรมของท้องถิ่นด้วยตัวเอง และความรวดเร็วในการให้บริการที่ตรงกับปัญหาความต้องการของประชาชน (ปธาน สุวรรณมงคล, 2540)

การกระจายอำนาจในระบบราชการมีหลักการที่สำคัญ คือ

- 1) การกระจายบทบาท เช่น การปรับบทบาทขององค์กรภาครัฐจากลักษณะการควบคุมตรวจสอบ ไปเป็นการส่งเสริมและกำกับ
- 2) การกระจายภาระหน้าที่ เช่น พันธกิจใดของกระทรวง ทบวง กรม ที่ควรให้มีการกระจายสู่ท้องถิ่น
- 3) การกระจายอำนาจการตัดสินใจ ได้แก่ การตัดสินใจเชิงนโยบาย การตัดสินใจเกี่ยวกับการกำหนดแผน รวมทั้งการตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากร เช่น เงิน คน เทคโนโลยี วัสดุ อุปกรณ์ เป็นต้น

3. แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรด้านการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวมีหลายรูปแบบ เช่น การท่องเที่ยวธรรมชาติ การท่องเที่ยวแบบผจญภัย การท่องเที่ยวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เป็นต้น ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ เป็นสำคัญ

ปัจจุบันได้มีความพยายามของทุกๆ ประเทศในการที่จะสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์และเสริมสร้างประชาธิปไตยในระดับพื้นฐาน ซึ่งก่อให้เกิดกระแสที่สำคัญ

ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวใน 3 ด้าน คือ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2540)

1) ความสะดวกสบายในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีขอบเขตกว้างขวางไปทั่วโลก ทั้งในแง่การอนุรักษ์ในระดับท้องถิ่นจนถึงการอนุรักษ์ ป้องกัน และแก้ไขวิกฤตการณ์ของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ระบบนิเวศ เพื่อคงความหลากหลายทางชีวภาพ

2) ความสะดวกสบายของตลาดการท่องเที่ยว ในด้านการศึกษาเรียนรู้หรือมีประสบการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เป็นความต้องการที่มีมากขึ้นในหมู่นักท่องเที่ยวและทุกส่วนของสังคม เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องมีความรู้และตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากร

3) ความสะดวกสบายในการพัฒนาคน โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มาจากรากหญ้า อันจะเป็นหลักประกันที่จะให้การพัฒนามีทิศทางที่ถูกต้อง มีการกระจายรายได้ที่เหมาะสมเป็นไปตามความต้องการของผู้อยู่ในพื้นที่มากขึ้น

จากกระแสดังกล่าวทำให้เกิดแนวความคิดของการพัฒนาในทิศทางที่ยั่งยืน ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยตรงและต่อระบบการจัดการพัฒนาการท่องเที่ยว เป็นทางเลือกใหม่ของการท่องเที่ยวที่มาแทนหรือแข่งขันกับการท่องเที่ยวตามประเพณีนิยม หรือแบบทั่วไป เป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งมีระบบการจัดการที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวแบบทั่วไป

ปัจจุบันที่ทรัพยากรต่างๆ เริ่มลดน้อยลง ทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากร นำไปสู่การเผชิญหน้ากันระหว่างฝ่ายต่างๆ เช่น ชาวบ้าน นายทุน รัฐ นักวิชาการ นักอนุรักษ์ นักการเมือง เป็นต้น เพื่อให้เกิดทางออกของนโยบาย กฎหมาย พระราชบัญญัติ ที่สอดคล้องกับทุกฝ่าย ทั้งฝ่ายรัฐ นายทุนที่ต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบสหภาพ ตลอดจนฝ่ายนักอนุรักษ์ นักพัฒนา และนักวิชาการ ที่ต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรเอาไว้ จึงมีแนวคิดที่จะผสานความคิดริเริ่มและการจัดการของทั้งสองฝ่ายเข้าด้วยกัน โดยตอบสนองต่อประชาชนในท้องถิ่นเป็นสำคัญ

ในการบริหารจัดการทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพ ได้มีผู้เสนอว่า ควรมีรูปแบบของการบริหาร 2 ระดับ คือ ระดับแนวนอน ซึ่งประกอบด้วยหน่วยงานต่างๆ ของรัฐที่เกี่ยวข้อง และระดับแนวตั้ง คือ หน่วยงานของรัฐในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น รวมทั้งองค์กรที่ไม่ใช่รัฐบาล แต่มีบทบาทสำคัญเป็นตัวแทนปกป้องผลประโยชน์ส่วนรวม และสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร แรงงาน ความรู้ ตามอำนาจของผู้คนในท้องถิ่นได้ ซึ่งการบริหารงานควรครอบคลุมในเรื่องต่างๆ คือ ควบคุมบริหารงานให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้ จัดทำคู่มือการ

ดำเนินงานท่องเที่ยวเพื่อเป็นแนวทางให้กับเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติ มีการกำหนดมาตรฐานทางสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวและรักษาคุณภาพให้ได้ตามมาตรฐานนั้น กำหนดดัชนีทางเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน ให้การศึกษาฝึกอบรมบุคลากรที่เกี่ยวข้องให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ (วรรณพร วณิชชานุกร, 2540)

เมื่อได้กล่าวถึงการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยรวมแล้ว ก็จะกล่าวเน้นในส่วนของการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ดังนี้

นโยบายหลักของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้กำหนดนโยบายเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืนไว้ ดังนี้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2545, น. 14-15)

1. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องมีการควบคุมดูแลรักษา และจัดการทรัพยากรให้คงความเป็นสภาพเดิมไว้ให้ได้มากที่สุด หลีกเลี่ยงหรืองดเว้นการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มีความอ่อนไหวง่ายต่อการได้รับผลกระทบและฟื้นตัวได้ยาก
2. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องคำนึงถึงศักยภาพของทรัพยากรที่มีอยู่ จัดกิจกรรมให้เหมาะสมเกิดความสมดุลกับกิจกรรมเดิมที่มีอยู่ พึงหลีกเลี่ยงความขัดแย้งอย่างรุนแรงต่อการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ หากมีการนำผลประโยชน์จากการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไปสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยรวม
3. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องคำนึงถึงเรื่องการพัฒนาด้านการศึกษา สร้างจิตสำนึกที่ดีในการร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากร มากกว่าการมุ่งเน้นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ
4. การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน และองค์กรท้องถิ่นในการวางแผนพัฒนา การจัดการทรัพยากร การบริการ มีการแลกเปลี่ยนความรู้ และวัฒนธรรมชุมชนในกระบวนการท่องเที่ยว
5. ให้ความสำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นความจำเป็นอันดับต้นๆ ในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ให้องค์กรต่างๆ กำหนดบทบาทที่ชัดเจนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีการจัดสรรงบประมาณ บุคลากร และกำหนดวิธีการจัดการที่เหมาะสม
6. นำแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เข้าสู่แผนการพัฒนาระดับต่างๆ อย่างมีความสำคัญ ได้แก่ แผนพัฒนาท้องถิ่น แผนพัฒนาจังหวัด พร้อมทั้งให้มีการจัดสรรและกระจายงบประมาณอย่างทั่วถึงและเพียงพอ
7. สนับสนุนการศึกษา วิจัย และประเมินผลการพัฒนาอย่างรอบด้าน เพื่อกำหนดแนวทางการจัดการ การแก้ไขปัญหาและการปรับปรุงแผนอย่างเป็นขั้นตอน

8. มีการใช้กฎหมายในการควบคุมดูแล รักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวอย่างเคร่งครัด โดยเน้นการแนะนำ ตักเตือน และสร้างวินัยการท่องเที่ยวควบคู่ไปด้วย

9. จัดทำแนวทางปฏิบัติ หรือคู่มือการจัดการ (Code of Conduct) แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นไปอย่างถูกต้อง

10. จัดให้มีเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งในแนวตั้งและแนวนอน โดยให้มีการประสานงานด้านข้อมูลข่าวสารและการจัดการร่วมกันทุกระดับนโยบายด้านต่างๆ ในการจัดการเชิงนิเวศ

แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อบริการให้แก่นักท่องเที่ยว ได้รับความรู้และประสบการณ์ใหม่ๆ โดยแหล่งท่องเที่ยวจะต้องมีคุณภาพได้มาตรฐาน เพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เน้นผู้มีส่วนรับผิดชอบในการจัดการที่ต้องดำเนินการวางแผน กำหนดนโยบาย จัดทำแผนงาน เพื่อให้การดำเนินงานเป็นระเบียบเรียบร้อยตามขั้นตอน

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2545, น. 49-54) กล่าวถึง แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไว้ดังนี้

1. การจัดการทรัพยากรและกิจกรรมท่องเที่ยวให้ยั่งยืน

- การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวต้องมีการวางแผน กำหนดนโยบาย แผนปฏิบัติการ และวิธีการจัดสรรงบประมาณ พัฒนากฎระเบียบระหว่างผู้ประกอบการ ภาครัฐ เอกชน กับประชาชนในท้องถิ่น สนับสนุนให้ชุมชนมีโอกาสในการจัดการทรัพยากร ให้เกิดความเข้าใจตรงกัน เพื่อจะได้ดำเนินการไปในทิศทางเดียวกัน ให้มีการกำหนดตัวชี้วัดเพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ในแผนทุกระดับ

- เตรียมความพร้อมเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยให้การศึกษาเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต่อประชาชนในท้องถิ่นทุกระดับ

- กำหนดมาตรการการใช้ทรัพยากร โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม เช่น การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับของทรัพยากร การกำหนดเขตการใช้พื้นที่ การกำหนดช่วงเวลาการทำกิจกรรม

- ศึกษาวิเคราะห์ความอ่อนไหวของระบบนิเวศ ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และมรดกทางวัฒนธรรม รักษาสภาพของแหล่งท่องเที่ยวให้มีสภาพดั้งเดิมมากที่สุด อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี และมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น การออกแบบสิ่งก่อสร้าง สิ่งบริการอำนวยความสะดวกการท่องเที่ยว ต้องกลมกลืนกับธรรมชาติ สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่นไม่เป็นสิ่งแปลกปลอมเข้าไป

- ส่งเสริมให้กิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนกับนักท่องเที่ยว โดยใช้ระบบสื่อความหมายเป็นเครื่องมือกระตุ้นให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากร ทั้งนี้กระบวนการถ่ายทอดความรู้ต้องอาศัยความร่วมมือจากองค์กรภายนอก เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความตื่นตัวและนำไปสู่ความยั่งยืน

- ทำให้ชุมชนมีรายได้ โดยผู้ประกอบการไม่แสวงหาประโยชน์จากชุมชนแล้วกระจายรายได้ให้กับชุมชน อาจในรูปของการบริจาค เช่น งดลดหย่อนภาษีให้กับผู้ประกอบการที่ช่วยเหลือ (บริจาค) ให้กับชุมชน

- ตรวจสอบผลกระทบ การประเมินศักยภาพในแหล่งท่องเที่ยว หาความสมดุลระหว่างความสามารถในการรองรับของพื้นที่กับความต้องการของนักท่องเที่ยว และการยอมรับของชุมชนท้องถิ่นต่อการพัฒนา

2. การจัดการด้านการตลาดและการบริการ

- สินค้า (Product) พิจารณาถึงกลุ่มนักท่องเที่ยว อาจแบ่งตามระดับรายได้ การศึกษา ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับจริยธรรมทางการท่องเที่ยว การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าถือเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

- ราคา (Price) การกำหนดราคาด้านการท่องเที่ยวมีความยุ่งยาก ต้องมีการพิจารณาร่วมกันว่าควรแสวงหาจุดคุ้มทุนหรือไม่

- สถานที่ (Place) หมายถึงช่องทางการขายสินค้าและบริการท่องเที่ยวของชุมชน ควรดำเนินการโดยตรงหรือผ่านผู้ประกอบการโดยมีการตกลงราคาอย่างพอใจด้วยกันทุกฝ่าย

- การส่งเสริมการขาย (Promotion) การส่งเสริมการตลาดเป็นเรื่องที่ไม่น่าวิตกมากนักเนื่องจากมีหลายวิธี แต่จะให้ความสำคัญกับความพร้อมของชุมชนมากกว่าว่าพร้อมจะยอมรับนักท่องเที่ยวมากน้อยแค่ไหน หากชุมชนไม่พร้อมเมื่อมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นจะเป็นการทำลายโครงการสร้างของชุมชน

- ระบบความคิดของคนในชุมชนจะเชื่อมโยงกับ ราคา ผลสัมฤทธิ์ และการจัดการ

- การจัดการ การบริการ ควรมีมาตรฐาน คำนึงถึงระดับมาตรฐานสากลปัจจุบัน เช่น ISO

3. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมและกระจายประโยชน์สู่ท้องถิ่น

- สร้างจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชนให้ตระหนักถึงทรัพยากรและวัฒนธรรมที่มีในชุมชน

- กระตุ้นความคิดของคนในชุมชนโดยอาศัยความร่วมมือและสนับสนุนของสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น รวมถึงองค์การบริหารส่วนตำบล วัด องค์กรเอกชน และประชาชนชาวบ้าน

- ฝึกอบรมวิทยากรด้านการท่องเที่ยวให้กับคนในชุมชน

- จัดให้มีแผนแม่บทการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยมีสถาบันการศึกษาเป็นที่ปรึกษาบนพื้นฐานความต้องการของชุมชน

- จัดตั้งกองทุนเพื่อการท่องเที่ยวให้องค์กรชุมชนได้นำเสนอโครงการ

- มีการจัดการที่มีความโปร่งใสในการดำเนินการ สามารถตรวจสอบได้

- มีการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ป้องกันการเกิดความแตกแยกหรือความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นภายหลังมีกิจกรรมการท่องเที่ยว

4. แนวทางการสร้างเครือข่ายด้านการท่องเที่ยว

- การสร้างเครือข่ายควรเป็นความต้องการของชุมชน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างชุมชนกับชุมชน และทำเป็นลำดับขั้น

- องค์การบริหารส่วนตำบลในแต่ละชุมชนมีขีดความสามารถต่างกัน ชุมชนควรพัฒนาเรื่องการเรียนรู้เพื่อสร้างความพร้อมของชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว

- การให้ข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนักงานจังหวัดเป็นหน่วยงานที่ต้องเป็นศูนย์กลางประสานงานทุกเรื่องของจังหวัด

- ในจังหวัดจะมีคณะกรรมการร่วมระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน (กรอ.) ด้านการท่องเที่ยวจะเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจซึ่งมีคณะกรรมการและอนุกรรมการด้านการท่องเที่ยวโดยตรง ดังนั้น การสร้างเครือข่ายควรใช้องค์กรที่มีอยู่แล้วประสานความร่วมมือกับองค์กรท้องถิ่นได้เลย

- มีการปรับปรุงข้อมูลด้านการท่องเที่ยวให้ทันสมัยอยู่เสมอ เพื่อส่งให้สำนักงานการท่องเที่ยวภูมิภาค รวบรวมให้ส่วนกลางเพื่อเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ต่อไป

การบริหารจัดการการท่องเที่ยวให้ประสบผลสำเร็จนั้น จำเป็นที่จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เรียกว่าเป็นการบูรณาการก็ว่าได้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีดังนี้ (วรรณพร วณิชชานุกร, 2540)

กรมป่าไม้ เป็นหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบพื้นที่อนุรักษ์ส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ จึงต้องมีการเรียนรู้ ทำความเข้าใจ ในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อนำไปกำหนดนโยบายในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด อีกหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ คือ สถาบันการศึกษา มีส่วนในการผลักดัน

ให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เนื่องจากในปัจจุบันได้มีการเปิดหลักสูตรการท่องเที่ยวและการโรงแรม ซึ่งได้มีการบรรจุแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เข้าไปในหลักสูตรการเรียนการสอน สถาบันการศึกษาเหล่านี้จึงเป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่ความรู้เรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ นอกจากภาครัฐแล้ว ภาคเอกชนก็มีบทบาทสำคัญเช่นเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น บริษัทนำเที่ยว จากการที่กระแสของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กำลังได้รับความนิยม บริษัทนำเที่ยวจึงได้มีการตอบสนองความต้องการของตลาดอย่างรวดเร็ว หันมาให้ความสนใจในการจัดทัวร์ในแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กันมากขึ้น แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นต้องมีความเข้าใจในหลักการอย่างแท้จริงจึงจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อทุกฝ่าย

ดังนั้น การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวขึ้นอยู่กับให้ความสำคัญของการมีสภาพแวดล้อมที่ดี ความตระหนักในความรับผิดชอบร่วมกันของทุกๆ ฝ่ายมิใช่เพียงเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเฉพาะหน้าเท่านั้น แต่เป็นคุณภาพชีวิตของทุกๆ คนในปัจจุบัน และชนรุ่นหลังสืบไปในอนาคต (วรรณพร วณิชชานุกร, 2540)

ด้วยเหตุที่ “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” มีหลักสำคัญที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน และชุมชนเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวโดยตรงนั้น จึงจำเป็นต้องศึกษาและพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด โดยต้องมีการเตรียมความพร้อมของชุมชน ดังนี้ (ยศ สันตสมบัติ, 2544)

1. การจัดเวทีเพื่อปรึกษาหารือร่วมกับชาวบ้าน ตั้งแต่เริ่มแรกของกระบวนการจัดการให้ชาวบ้านคัดเลือกตัวแทนเพื่อเป็นคณะกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน เพื่อทำหน้าที่ในการวางแผนและจัดการท่องเที่ยว รวมทั้งประสานงานกับคณะกรรมการหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐต่างๆ อีกทั้งรับผิดชอบในการวางแผนงานด้านการท่องเที่ยวที่จะร่วมกันจัดขึ้น จัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน รับฟังความคิดเห็นของสมาชิกในชุมชน และกำหนดราคาค่าตอบแทน จัดสรรรายได้ได้อย่างเป็นธรรม

2. จัดทำแผนงานและโปรแกรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน รวมทั้งกำหนดบทบาทหน้าที่ของกลุ่มต่างๆ จัดทำเส้นทางการท่องเที่ยว สถานที่สำคัญบริเวณรอบๆ ชุมชน จัดทำแผนพัฒนาภูมิทัศน์ของท้องถิ่น

3. การเตรียมแผนโฆษณาประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของชุมชน มีการจัดทำแผนพับเพื่อโฆษณาโปรแกรมการท่องเที่ยว และนำไปแจกจ่ายเผยแพร่ตามสถานที่ชุมชน ขอความร่วมมือส่วนราชการและบริษัทเอกชนในการประชาสัมพันธ์โปรแกรมการท่องเที่ยว และนำโปรแกรมเผยแพร่ในอินเทอร์เน็ต

4. การเตรียมความพร้อมด้านการให้บริการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาในชุมชน ประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับการจัดสถานที่พัก ห้องน้ำ สาธารณูปโภคต่างๆ การรักษาความสะอาดภายในชุมชน ไปจนถึงการพัฒนาบุคลากรในการให้บริการ มีการปรับปรุงผลิตภัณฑ์ที่ระลึกของท้องถิ่นให้น่าสนใจมากขึ้น

5. คณะกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านมีหน้าที่ในการประชุมปรึกษาหารือ เพื่อติดตามการทำงานและจัดการความขัดแย้งในชุมชนที่อาจเกิดขึ้นได้ในกระบวนการทำงานของชุมชน

แนวทางการดำเนินงานขององค์กรชุมชนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ยศ สันตสมบัติ (2544, น. 203-204) ได้กล่าวถึง แนวทางการดำเนินงานของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เอาไว้ดังนี้

1. ชุมชนแต่ละแห่งควรพิจารณาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในฐานะเป็นอาชีพเสริมจากงานประจำที่ทำอยู่

2. สมาชิกของชุมชนทั้งหมดควรมีโอกาสได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวด้วยกันทั้งสิ้น ในขณะเดียวกันภาระในด้านผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมก็ควรเป็นหน้าที่ของสมาชิกชุมชนทุกคนรับผิดชอบด้วยเช่นกัน

3. แต่ละชุมชนควรเลือกพัฒนาจุดเด่นทางการท่องเที่ยวของตนเองโดยเฉพาะ ควรหลีกเลี่ยงการซ้ำซ้อนกับชุมชนอื่นๆ

4. ชุมชนจะต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติและพยายามทุกวิถีทางที่จะปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้สวยงามยิ่งขึ้น เพื่อเป็นแหล่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว พัฒนาศักยภาพชุมชนในการถ่ายทอดความรู้ ตลอดจนอธิบายวัฒนธรรมประเพณีและความหมายของสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่างๆ ให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้

อย่างไรก็ตามการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนก็ยังมีข้อจำกัดหลายประการ คือ (1) การขาดความมั่นใจในตนเอง ปัญหาสำคัญที่สุดที่องค์กรชุมชนประสบอยู่เป็นผลมาจากความไม่มั่นใจว่าจะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในชุมชน เนื่องจากการจัดทำโปรแกรมและการโฆษณาประชาสัมพันธ์มีความล่าช้า ชาวบ้านส่วนใหญ่รวมทั้งกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านยังไม่กล้าต่อรองกับไกด์นำเที่ยวเพื่อปรับราคาค่าตอบแทนหรือเสนอขายโปรแกรมเที่ยว (2) การจัดการความขัดแย้ง เนื่องจากชุมชนประกอบไปด้วยเครือข่ายกลุ่มต่างๆ ซึ่งอาจมีความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ มีการแข่งขันกันในเรื่องอำนาจและอิทธิพลทางการเมือง เป็นต้น การเข้ามาของการท่องเที่ยวทำให้เกิดความแตกต่างทางชนชั้นในหมู่บ้านเพิ่มขึ้น และความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ในชุมชนก็เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย (ยศ สันตสมบัติ, 2544)

ปัญหาในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

Harris และ Leiper ได้ศึกษาถึงประเด็นสำคัญในการบริหารการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งมีสาระดังต่อไปนี้ (มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, 2540 และ ยศ สันตสมบัติ, 2544)

1. ธุรกิจการท่องเที่ยวส่วนมาก มักจะเน้นการหาผลกำไรจากกิจการการท่องเที่ยวมากกว่าที่จะสนใจอนุรักษ์สภาพแวดล้อม จึงเป็นเหตุให้สภาพแวดล้อมมักถูกทำลายลง จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ภาครัฐต้องมีการสอดส่องดูแลไม่ให้เกิดการเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวส่งผลทางลบในระดับที่เกินกว่าแหล่งท่องเที่ยวนั้นจะรองรับได้ ส่วนเรื่องของการอนุรักษ์นั้นพบว่า บริษัทท่องเที่ยวขนาดใหญ่ มักจะมีการดำเนินการที่ไม่เป็นภัยหรืออันตรายต่อสิ่งแวดล้อม ส่วนบริษัทท่องเที่ยวขนาดเล็กมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากกว่า เนื่องจากข้อจำกัดในด้านงบประมาณและบุคลากร ในหลาย ๆ ประเทศจึงได้มีการสร้างแรงจูงใจด้วยการใช้ระบบ “Ecotourism Label” หรือเครื่องหมายการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อใช้เป็นมาตรฐานให้นักท่องเที่ยวทราบว่าบริษัทท่องเที่ยวได้มีการรับรองมาตรฐาน ซึ่งจะสามารถดำเนินการท่องเที่ยวโดยให้ความรู้ที่ถูกต้องกับนักท่องเที่ยวและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และจำเป็นจะต้องมีการตรวจสอบ ประเมินคุณภาพอย่างสม่ำเสมอ และมีการเพิกถอนสิทธิการใช้เครื่องหมายรับรองมาตรฐานในกรณีที่มีการละเมิดเกิดขึ้น

2. ความขัดแย้งระหว่างธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กับการประกอบกิจการอื่น ๆ เช่น การทำไม้ การทำเหมืองแร่ หรืออุตสาหกรรมต่างๆ เพราะกิจกรรมทั้งหลายต่างต้องอาศัยพื้นที่เดียวกัน จึงจำเป็นต้องมีการจัดหากลไกป้องกัน เช่น ตั้งเขตกันชนและกลไกในการหาข้อยุติ ซึ่งคงต้องเป็นหน้าที่ของฝ่ายรัฐที่จะต้องเข้ามาเป็นตัวกลางในการไกล่เกลี่ย

3. สถานที่ท่องเที่ยวส่วนมาก มิได้มีการเก็บค่าธรรมเนียมเข้าชมหรือเก็บในอัตราที่ต่ำ การอนุญาตให้นักท่องเที่ยวเข้าชมแหล่งท่องเที่ยวโดยไม่มีการเก็บค่าเข้าชม อาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวจำนวนมากเข้ามาเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวจนเกิดความเสียหาย เกินความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว การกำหนดค่าเข้าชมในอัตราที่เหมาะสม จะเป็นการช่วยลดจำนวนนักท่องเที่ยวและยังทำให้เกิดรายได้ ซึ่งส่วนหนึ่งสามารถนำไปใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรต่อไปได้

4. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในตัวของมันเอง อาจทำให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมได้ ภาครัฐจึงควรจัดให้มีระเบียบปฏิบัติในการดำเนินกิจการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อให้เป็นบรรทัดฐานแก่บริษัทท่องเที่ยว และควรมีนโยบายและแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่จะให้ประโยชน์กับนักท่องเที่ยว ธุรกิจการท่องเที่ยว ชุมชนท้องถิ่นและไม่เป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติ

5. ปัญหาและข้อจำกัดในระดับพื้นที่ การขาดความเชื่อมั่นของชาวบ้าน ความแตกแยกขัดแย้งของชุมชน ความด้อยประสิทธิภาพของผู้นำ และองค์กรชุมชนในการบริหารจัดการ ไปจนถึงการขาดเครือข่ายของชุมชน ในการบริหารจัดการทรัพยากรและการท่องเที่ยวร่วมกัน ปัญหาในระดับพื้นที่ที่สามารถแก้ไขได้หากได้รับการส่งเสริมจากภายนอก โดยเฉพาะจากนักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานรัฐ ที่เข้ามาสนับสนุน จัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนพัฒนาศักยภาพในการจัดการทรัพยากรและการท่องเที่ยว

6. การประสานงานจากภาครัฐ ขาดนโยบายส่งเสริมอย่างชัดเจน การที่ประชาชนขาดการมีส่วนร่วมในการวางแผนการท่องเที่ยว ทั้งๆ ที่เป็นผู้ถูกคาดหวังให้ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ เป็นอุปสรรคสำคัญทำให้ชุมชนต่างๆ ไม่สามารถพัฒนาศักยภาพในการจัดการทรัพยากรและการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

7. การประสานงานจากผู้ประกอบการภาคเอกชน ขาดการประสานงานกับผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ผู้ประกอบการหลายส่วนยังมีความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์คลาดเคลื่อน ไม่ถูกต้อง และมีทัศนคติไม่ดีนักกับการจัดการท่องเที่ยวของชาวบ้าน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ยศ สันตสมบัติ (2544, น. 209-210) กล่าวถึงการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไว้ดังนี้

1. นโยบายการท่องเที่ยวของประเทศไทยควรให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม โดยคำนึงถึงประเด็นต่างๆ ดังนี้

- ส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการวางแผนและจัดการท่องเที่ยว และได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม

- ส่งเสริมและพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรม โดยเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ มีระบบการสื่อสารที่ดี และให้ความสำคัญกับขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว

- สร้างจิตสำนึกด้านการท่องเที่ยวโดยมุ่งให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และการเรียนรู้เกี่ยวกับความสมดุลของระบบนิเวศเป็นสำคัญ

- ให้มีการวางแผนและปรับปรุงพัฒนาองค์การการจัดการด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพ ปรับปรุงกฎระเบียบและการประสานงานระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนท้องถิ่น

- ส่งเสริมการตลาดท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เหมาะสมกับสภาพของพื้นที่ และขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่

2. ควรมีการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิในการจัดการทรัพยากร และปรับบทบาทของรัฐให้ยอมรับและร่วมมือกับชุมชนในการจัดการทรัพยากร เพื่อให้ชุมชนแต่ละแห่งสามารถวางแผนและระบบการจัดการทรัพยากรให้องค์กรชุมชนทำหน้าที่ควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรตามแผนงานและมาตรการที่กำหนดไว้ โดยให้หน่วยงานรัฐทำหน้าที่กำกับดูแลและส่งเสริมทางด้านเทคนิคและเงินทุน

3. ควรมีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ และการเรียนรู้ให้กับชุมชนอย่างต่อเนื่อง ให้ชุมชนพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้และการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวได้อย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ

4. ควรส่งเสริมให้องค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีบทบาทในด้านของการประสานงานระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับภาคเอกชนและหน่วยงานของรัฐ เพื่อสร้างเครือข่ายของชุมชนให้กว้างขวาง

5. ควรส่งเสริมให้มีการทำงานวิจัยและพัฒนาในด้านของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพิ่มขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารจัดการท่องเที่ยวในช่วงต้น สามารถสรุปเป็นแนวคิดเรื่องการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ได้ดังนี้ การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่เกี่ยวข้องกับทุกส่วนในสังคม ต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย หลายๆ หน่วยงาน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน การดำเนินงานจึงจะประสบความสำเร็จได้ และในปัจจุบันได้มีแนวคิดของการพัฒนาอย่างที่ยั่งยืน ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนั้น การบริหารจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้ยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในทุกกระบวนการ การให้ประชาชนมีส่วนร่วมนี้ ถือเป็น การกระจายอำนาจการบริหารจัดการ ที่ปกติรัฐบาลส่วนกลางจะเป็นผู้ควบคุมดูแล เป็นการปกครองจากระดับบนลงล่าง ท้องถิ่นต้องรอคำสั่งจากส่วนกลาง ทำให้การดำเนินการต่างๆ ล่าช้า และแก้ปัญหาได้ไม่ตรงตามความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง แต่การกระจายอำนาจให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถบริหารจัดการสามารถตัดสินใจแก้ปัญหาต่างๆ ด้วยตัวเอง จะช่วยให้การดำเนินงานต่างๆ รวดเร็วขึ้น

มีประสิทธิภาพมากขึ้น ตอบสนองต่อความต้องการของท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง และช่วยให้เกิดความภาคภูมิใจ และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนอย่างแท้จริง จนนำไปสู่การร่วมมือกันพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

การบริหารจัดการการท่องเที่ยวต้องเริ่มจาก การกำหนดนโยบาย วางแผนโครงการ กำหนดให้เมืองคึกกรที่รับผิดชอบโดยตรง เพื่อให้สามารถควบคุมและจัดระเบียบในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้ มีอำนาจในการบังคับใช้กฎหมายต่างๆ ต่อมาก็จะต้องจัดลำดับความสำคัญของการพัฒนาบริหารทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งมีมากมายหลายประเภท ทั้งทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ศาสนา โบราณคดี วิถีชีวิตของประชาชน เป็นต้น สิ่งที่สำคัญของการบริหารจัดการที่จะต้องคำนึงถึง คือ การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรให้คงสภาพเดิมมากที่สุด และความสามารถในการรองรับของพื้นที่ด้วย ต่อมาก็คือกำหนดพื้นที่แบ่งเขต ประกาศเป็นพื้นที่พัฒนา เขตอนุรักษ์ เพื่อให้มีการควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่อย่างจำกัด จัดทำแนวทางปฏิบัติเพื่อให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน สนับสนุนให้มีเครือข่ายการท่องเที่ยวเพื่อช่วยในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งองค์ประกอบสำคัญของการบริหารจัดการที่จำเป็นต้องมี คือ การตลาด การประชาสัมพันธ์ การพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้อง การจัดการงบประมาณ และต้องมีการประเมินผลด้วย

การศึกษาแนวคิดเรื่องการบริหารจัดการการท่องเที่ยว เพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้น ถึงแนวทางในการบริหารจัดการท่องเที่ยว ว่ามีรูปแบบ แนวทางการบริหาร การกำหนดนโยบาย ต่างๆ เพื่อช่วยให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างมีระบบ ระเบียบแบบแผน ง่ายต่อการทำความเข้าใจ เพื่อเป็นข้อมูลในการกำหนดแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของตลาดน้ำวัดไทรที่ทำการศึกษาต่อไป

จากการศึกษาแนวคิดทั้ง 3 แนวคิดข้างต้น สามารถสรุปสาระสำคัญ ได้ดังนี้

1. การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นการมุ่งเน้นให้เกิดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเกิดผลกระทบน้อยที่สุด เพื่อให้สามารถอนุรักษ์ทรัพยากรให้ใช้ได้ถึงคนรุ่นต่อไป ช่วยสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างชุมชนกับนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนมุ่งเน้นให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกันของทุกฝ่าย มีการประเมินผลดี ผลเสีย และให้ชุมชนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วม ทั้งนี้ต้องมีการดำเนินการภายใต้ขีดความสามารถในการรองรับของธรรมชาติและชุมชนวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนี้เป็นการท่องเที่ยวที่นำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ต่อไป

2. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่เน้นการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้นักท่องเที่ยวมีความรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยวที่ไปเที่ยวทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวให้น้อยที่สุด เป็นการท่องเที่ยวที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอด แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงศักยภาพในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวและชุมชนด้วย และการดำเนินการจำเป็นต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการ แสดงความคิดเห็น เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและมีการกระจายรายได้คืนสู่ท้องถิ่น

3. การบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน การบริหารจัดการจึงจำเป็นต้องศึกษาและพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว เตรียมความพร้อมของชุมชนเพื่อให้เกิดการดำเนินการที่มีประสิทธิภาพสูงสุด ทั้งนี้การบริหารจัดการเป็นการดำเนินการที่เชื่อมโยงกับหลายๆ หน่วยงาน ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชน จึงจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงจะก่อให้เกิดผลสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี โดยเฉพาะในส่วนของภาคประชาชนที่มีส่วนสำคัญ จำเป็นต้องให้มีส่วนร่วมในการจัดการทุกกระบวนการ เป็นการช่วยให้การดำเนินการรวดเร็วขึ้น และสามารถแก้ปัญหาได้ตรงตามความต้องการอย่างแท้จริง ช่วยให้เกิดความภาคภูมิใจและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน จนนำไปสู่การร่วมมือกันพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

จากหลักการที่กล่าวมาข้างต้นของแนวคิดทั้ง 3 มีความเชื่อมโยงกันดังนี้ การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักของงานวิจัยฉบับนี้ ซึ่งประกอบไปด้วย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้น จำเป็นต้องศึกษาถึงการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ต่อไป ทั้งนี้การพัฒนาดังกล่าวมีหลักสำคัญที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมน้อยที่สุด และต้องคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ซึ่งจากแนวคิดดังกล่าวสามารถนำมาตอบวัตถุประสงค์การวิจัยได้ คือ ใช้แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว และการพัฒนาอย่างยั่งยืน มาศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของตลาดน้ำวัดไทร ทั้งนี้ยังใช้แนวคิดการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว ในการวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้ตลาดน้ำวัดไทรได้รับความนิยมลดน้อยลง และใช้แนวคิดทั้ง 3 ในการเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาปรับปรุงตลาดน้ำวัดไทรให้กลับมาคึกคักมีชีวิตชีวาอีกครั้ง

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาบททวนงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้มีผู้ศึกษาในด้านต่างๆ ซึ่งสามารถสรุปได้เป็นประเด็น ดังนี้

1. ด้านการจัดการการท่องเที่ยว

- กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว (2549) ศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีบ้านวังน้ามอก อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย
- พรพรรณ เปล่งปลั่ง (2548) ศึกษาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษา ตลาดน้ำตลิ่งชัน
- สุประภา สมนักพงษ์ (2551) ศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า การจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หรือ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้น องค์ประกอบสำคัญที่ขาดไม่ได้คือการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ต้องทำให้คนในชุมชนรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของและจะเกิดความรักหวงแหนในทรัพยากรช่วยกันรักษาให้ดำรงอยู่ต่อไป นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบของการจัดการ คือ กิจกรรมและรูปแบบของการท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์ การให้บริการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว การรักษาความปลอดภัย การประสานความร่วมมือระหว่างทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งนี้ต้องให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างแท้จริง กระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า

2. ด้านความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว

- พัชรา ลากลือชัย (2546) ศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยต่อการจัดการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และตลาดน้ำท่าคา จังหวัดสมุทรสงคราม
- มธุรรณ พลวัน (2546) ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการด้านการท่องเที่ยว กรณีศึกษา ตลาดน้ำท่าคา จังหวัดสมุทรสงคราม

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการท่องเที่ยวตลาดน้ำมีความแตกต่างกันไปตามสถานที่ ซึ่งจะพิจารณาจากสภาพแวดล้อมทั่วไป วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความน่าสนใจที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น การบริการการท่องเที่ยว ทัศนียภาพของคนในชุมชน การให้บริการด้านสาธารณูปโภค การประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว รวมถึงสินค้าและบริการที่นำมาขาย ซึ่งมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องส่งผลต่อระดับความพึงพอใจคือ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ ภูมิฐานะ การรับรู้ข่าวสาร เหตุผลที่ตัดสินใจมาเที่ยว วิธีการเดินทางมาเที่ยว การศึกษา

ความพึงพอใจเพื่อให้ทราบว่านักท่องเที่ยวรู้จักสถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้ได้อย่างไร และอะไรเป็นเหตุผลที่ตัดสินใจมาเที่ยว รวมถึงการเสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขการจัดการด้านการท่องเที่ยวของตลาดน้ำ เพื่อให้ตรงตามความต้องการของนักท่องเที่ยว แต่ทั้งนี้ต้องส่งผลกระทบต่อให้น้อยที่สุด

3. ด้านผลกระทบของการท่องเที่ยว

- นवल สารสอน (2533) ศึกษาผลกระทบของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพสังคม เศรษฐกิจที่ตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

- ยุคลธร เตชะวนากร (2545) ศึกษา แม่ค้าตลาดน้ำ วิถีชีวิตและการดำรงเอกลักษณ์ของชุมชน

- มณีวรรณ ผิวนิม และคณะ (2546) ศึกษาโครงการพัฒนาการและผลกระทบของการท่องเที่ยว กรณีศึกษาชุมชนตลาดน้ำ

ผลการศึกษารูปได้ว่า ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่นั่น เกิดจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างรวดเร็ว ซึ่งผลกระทบของการท่องเที่ยวที่นั่น มีทั้งด้านบวกและด้านลบ แต่ขึ้นอยู่กับว่าจะจัดการอย่างไรให้เกิดผลกระทบด้านลบให้น้อยที่สุด ซึ่งผลกระทบนั้นมีหลายด้าน ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ การท่องเที่ยวทำให้เกิดปัญหาการแออัดของการคมนาคม ปัญหาน้ำเสีย มลพิษทางเสียงและอากาศ แต่ก็มีส่วนทำให้มีการปรับปรุงพื้นที่และระบบสาธารณูปโภคในชุมชนให้ดีขึ้น ผลกระทบทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการจ้างงานในชุมชน มีทางเลือกในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น สร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชน แต่ในบางพื้นที่รายได้ส่วนใหญ่กลับตกอยู่กับผู้ประกอบการรายใหญ่นอกชุมชนก็มี ผลกระทบทางสังคม การท่องเที่ยวก่อให้เกิดได้ทั้งความร่วมมือและความขัดแย้งในชุมชน ผลกระทบทางวัฒนธรรม กระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย กิจกรรมทางวัฒนธรรม ความรู้สึกภูมิใจในท้องถิ่น แต่การรับเอาวัฒนธรรมใหม่ของนักท่องเที่ยวเข้ามาส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมไทยด้วยเช่นเดียวกัน

จากการศึกษางานวิจัยของ นवल สารสอน แหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวอย่างเห็นได้ชัดคือ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก หลังจากที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจเข้ามาเที่ยวที่ตลาดน้ำมากขึ้น ทำให้การประกอบธุรกิจต่างๆ ในตลาดน้ำขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยมีทั้งผู้ประกอบการทั้งคนจากต่างถิ่นและคนในท้องถิ่นเข้ามาแสวงหากำไรจำนวนมาก เกิดการแข่งขันด้วยวิธีการต่างๆ ทำให้เกิดผลกระทบต่อสภาพสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมของตลาดน้ำ ผลกระทบอีกอย่างคือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ตลาดน้ำ มีความขัดแย้งกันมากขึ้น สมัยก่อนมีเฉพาะเรือของพ่อค้าแม่ค้า แต่ปัจจุบันจะมีเรือบริการนักท่องเที่ยวเข้ามาสัญจรใน

ล่าคล่องด้วย ในส่วนของสินค้าที่ขายในตลาด สมัยก่อนจะเน้นสินค้าเกษตรที่เป็นผลผลิตจากสวนของชาวบ้าน แต่ปัจจุบันสินค้าที่ขายจะเป็นสินค้าที่ระลึกมากกว่า ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนส่งผลให้สภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป

แต่อย่างไรก็ตามการศึกษางานวิจัยของ ยุคลธร เตชะวนากร พบว่า ตลาดน้ำท่าคา ยังคงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยังคงสภาพดั้งเดิมเอาไว้ได้ค่อนข้างมาก และได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวไม่มากนัก เนื่องจากตลาดน้ำท่าคา มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยใช้แนวทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ประกอบกับการที่ชุมชนมีวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง และวิถีชีวิตดำรงอยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรม ได้สอดคล้องประสานกันอย่างลงตัวทำให้ตลาดน้ำท่าคาสามารถดำรงความเป็นตลาดน้ำดั้งเดิมอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนผ่านกาลเวลาได้มาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้แม่ค้าตลาดน้ำเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการรักษาวัฒนธรรม ช่วยสานต่อและธำรงเอกลักษณ์สภาพแวดล้อมชุมชนให้ยังคงดำรงอยู่ต่อไปจากการดำรงชีวิตอย่างสอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณี

4. ด้านแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยว

- ทัศนศาสตร์ และคณะ (2546) ศึกษาวิจัยและพัฒนาโดยวิธีเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืน

- วรณพร วณิชชานุกร, วรณวิภา จัตุชัย และ มาลี บุษยะมา (2541) ศึกษา แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวอันดับแรกนั้นจำเป็นต้องศึกษา รับฟังความคิดเห็นของหลายๆ ฝ่าย และต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่รัฐ นักท่องเที่ยว กลุ่มผู้นำชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับผลกระทบโดยตรงจากการท่องเที่ยว เช่น ชาวบ้าน ผู้ประกอบการ ซึ่งเริ่มจากการศึกษาความคิดเห็นที่มีต่อหลักการ และกรอบแนวทางปฏิบัติต้องให้ทุกฝ่ายมีความเข้าใจตรงกันจึงจะสามารถพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันได้ การมีส่วนร่วมของท้องถิ่นต้องให้ชาวบ้านมีทัศนคติที่ดีต่อการท่องเที่ยว มีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมในแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ พร้อมทั้งจะรักษาอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว ทำให้มีความเต็มใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยกันส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้อง ในส่วนของนักท่องเที่ยวจำเป็นต้องให้มาเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบ มีส่วนร่วมในการช่วยอนุรักษ์แหล่งทรัพยากรท่องเที่ยว

5. ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน

- วนิดา บำรุงกิจ (2542) ศึกษา การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ บนทางเลือกระหว่างการตลาดกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชน

- อติภา ตริยดลานนท์ (2548) ได้ทำการศึกษาแนวทางเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาตลาดน้ำวัดไทร แขวงบางขุนเทียน เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ผลการศึกษารูปได้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นมีความสำคัญต่อการพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับแหล่งท่องเที่ยว การคงอยู่ของวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นดำรงอยู่ได้เพราะคนในชุมชนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั่นเอง ซึ่งแนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน จะต้องเกิดจากความร่วมมือระหว่างประชาชน เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำท้องถิ่น และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในผลประโยชน์ ในขั้นตอนการค้นหาคำปัญหา การตัดสินใจ การดำเนินการ การประเมินผล และการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น โดยมุ่งพัฒนาและฟื้นฟูสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ วิถีชีวิต การสร้างจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อมร่วมกันในชุมชน มีกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว การจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์และการออกกฎข้อบังคับของท้องถิ่น ซึ่งโครงการและกิจกรรมต้องมาจากความต้องการของชุมชน

การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่เคยมีผู้ศึกษามาก่อน เพื่อที่จะได้นำมาเป็นแบบอย่างในการศึกษาครั้งนี้ นำข้อเสนอแนะจากผู้ที่เคยศึกษาในประเด็นต่างๆ มาศึกษาเพิ่มเติม จะทำให้ผู้วิจัยมีมุมมองที่หลากหลาย และมองเห็นแนวทางในการวิจัยเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดต่อชุมชนและสังคม ซึ่งจากการวิเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า งานวิจัยส่วนใหญ่จะศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่กำลังได้รับความนิยมอยู่ในปัจจุบัน เพื่อนำไปพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นไป แต่งานวิจัยชิ้นนี้เลือกศึกษาแหล่งท่องเที่ยวที่เคยได้รับความนิยมในอดีตแต่ปัจจุบันกลับไม่ได้รับความนิยมอย่างเคย จึงเป็นที่มาของการศึกษาว่าเป็นเพราะสาเหตุใด และงานวิจัยต่างๆ นั้นสะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบที่หลากหลายของการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยได้เลือกที่จะศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นทางเลือกใหม่ที่นำสนใจของการจัดการการท่องเที่ยวในปัจจุบันให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุดต่อแหล่งท่องเที่ยว ผู้วิจัยจึงนำมาเป็นแบบอย่างในการศึกษาครั้งนี้ อย่างไรก็ตามได้เคยมีผู้ศึกษากรณีตลาดน้ำวัดไทรเช่นเดียวกันแต่ศึกษาเฉพาะในส่วนของการมีส่วนร่วมของชุมชน แต่งานวิจัยชิ้นนี้จะศึกษาถึงการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยรวมทั้งหมด และยังได้ศึกษาถึงสาเหตุที่ทำให้ตลาดน้ำวัดไทรได้รับความนิยมลดลง พร้อมทั้งมีข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาปรับปรุงตลาดน้ำวัดไทรอีกด้วย